

MÁTÉ MIHÁLY

TEMATIKUS BIBLIOGRÁFIÁK II.

*CIGÁNY FOGLALKOZÁSOK, CIGÁNY
MESTERSÉGEK*

Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok

17.

Sorozatszerkesztő: Cserti Csapó Tibor

Máté Mihály

Tematikus bibliográfiák II.

Cigány foglalkozások,
cigány mesterségek

Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar

Neveléstudományi Intézet

Romológia és Nevelésszociológia Tanszék

Pécs, 2006

**Készült az Oktatási Minisztérium által
finanszírozott „A nemzetiségi,
kisebbségi pedagógusképzés
támogatása” (2003., 2004., 2005.)
projektek keretében**

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Neveléstudományi Intézet Romológia
és Nevelésszociológia Tanszék • 7624
Pécs, Ifjúság útja 6. • Felelős kiadó:
Forray R. Katalin tanszékvezető •
Szerkesztő, tördelő: Cserti Csapó Tibor
• A tanulmányokat lektorálta: Cserti
Csapó Tibor • Borítóterv Bogdán
János Amigo • Nyomtatás, kötés Agora
Nyomda, Riger Gyula nyomdavezető
• ISBN 963 642 061 0 • ISSN 1589-150X •
megjelent: 50 példányban •

© Máté Mihály, 2005

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó	10
Bevezető sorok a Cigány foglalkozások, cigány mesterségek bibliográfiája elé	12
Általános munkák	6
Famunka	9
Fémművesség	19
Kereskedő	31
A) Általános kereskedők	33
B) Állatkereskedők	37
Mezőgazdasági munkások	39
A) Földművelés	40
B) Állattenyésztés	51
Sármunka	54
Zenészek	57
Vállalkozók	90
Közhasznú munkások	93
Hulladékgyűjtés	97
Gyógynövény-, állat-gyűjtés	101
Ritkább foglalkozások	104
Hangszerkészítő, -javító	104
Jóslás	105
Mutatványos	108
Meszelőkészítő	109
Koldus	110
Bányász	110
Aranymosó	111
Ápolónő	112
Uzsorás	112
Prostitúció	114
Egyéb ritka foglalkozások	114

Szerkesztői előszó

A Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok című tanszéki kiadványsorozaton belül egy belső „alsorozat” látszik kibontakozni, amelyet joggal illethetünk a *Tematikus bibliográfiák* címmel. Ennek az alsorozatnak az első darabja a Studies 11. köteteként jelent meg 2003-ban és a cigány tanulók oktatását és nevelését járta körül, összegyűjtve azokat a műveket, cikkeket, amelyek a témában megjelentek.

Ez az újabb kiadvány egy olyan területét öleli fel a cigányokkal kapcsolatos publikációknak, amely ilyen formában – szakirodalmi tematikus bibliográfia jelleggel – kevésbé elérhető. A cigány népeiségre irányuló vizsgálatoknak egyéb témaköreivel kapcsolatban (mint az oktatás-nevelés, a munkaerőpiac-foglalkoztatottság, a cigány politika-érdekvédelem, vagy akár az etnikus konfliktusok) több bibliográfiai gyűjtés elérhető, szélesebb és általánosabban ismert szakirodalmuk van. A hagyományos foglalkozásokról, vagy akár napjainkban a cigányság megélhetését biztosító tevékenységekről, jövedelemforrásokról kevesebb és kevésbé ismert forrásokkal rendelkezünk. Ezt a hiánypótló szerepet kívánja betölteni e munka.

A szerző több évtizede gyűjti a cigányokkal kapcsolatosan Magyarországon megjelent összes publikációt, a nagy szakirodalmi művektől kezdve a napilapok újságcikkeiig, s e gyűjtőmunka haszná, hogy

így közreadva most már az olvasó, kutató is tudja, az egyes témákban hol, milyen írások érhetők el.

Elsőként a cigányság körében űzött hagyományos mesterségeket ismerhetjük meg, majd a következő néhány fejezet a rendszerváltás után megjelent és elterjedt foglalkozások közül mutatja be a legáltalánosabbakat. Az utolsó egység azok közül a mesterségek és megélhetési formák közül szemezget, amelyek vagy kevésbé elterjedtek a cigányság körében, vagy kisebb a róluk megjelent és rendelkezésre álló irodalom.

Külön érdeme e bibliográfiának, hogy benne nem csak az egyes témákhoz kapcsolódó megjelenési adatok sorakoznak, hanem az egyes mesterségekről rövid bevezető írásokat is közöl a szerző. A munkát a cigány mesterségekről szóló átfogó tanulmány teszi teljessé.

Pécs, 2005. május

Cserti Csapó Tibor

Bevezető sorok a Cigány foglalkozások, cigány mesterségek bibliográfiája elé

A közgondolkodásban a cigányokkal kapcsolatban számos előítélet fogalmazódik meg. Ezek közül az egyik legáltalánosabb a cigányok munkátlanságával, munkakerülésével kapcsolatos.

A cigányok történelmük kezdeteitől – a nyelvészet eredményeire támaszkodva lehetett erre a következtetésre jutni – valamilyen ipari-szolgáltató és kereskedelmi tevékenységet folytattak. Kezdetben az ipari és a kereskedelmi tevékenység nem vált el egymásról. Vándorlásuk során erre a szétválásra azután már nem is volt lehetőség. Ez azt jelenti, hogy a vándorló karaván egy területet felkeresve azt a saját maga által megtermelt árukkal látta el. A „piac” telítődése után a csoport újabb helyet keresett fel. Az adott területen legfeljebb csak néhány fő maradt vissza, akiknek a megélhetését az eszközök javítása, illetve a jóval kisebb mértékű új kereslet jelentette.

A vándorlás kezdetén – Közép- és Közel-Kelet területein mozogva - a vándorló karavánok életmódja, szokásai, sőt kezdetben a rasszjegyei sem ütöttek el a környező lakosságétól, ami valószínűsíti, hogy nem voltak etnikai konfliktusok a cigányok és a környező lakosság között.

Nyugat felé haladva a vándorlás felgyorsult. Ennek oka részben a fejlettebb ipar, ami jóval kisebb keresletet jelentett a cigányok árucikkeire. Ez eredményezte azt, hogy az adott piac gyorsabban „telítődött” az áruikkal, azaz gyorsabban kellett új

lakóhelyeket felkeresni. A másik ok valószínűleg a többségi lakosoktól való – a rasszjegyekben és az eltérő életmódban megnyilvánuló – egyre erősödő különbség volt, ami idegenkedést váltott ki a cigányokkal szemben. Az ellenségeskedésben nagy szerepet játszott ezen kívül, hogy az Európában talált feudális rend nehezen viselte el a vándorló, más életfelfogást képviselő cigányokat. Kezdetben – a középkor idején - a vallás segítette a cigány csoportok vándorlását, hiszen a cigányok kezdetben a zarándoklatot adták elő vándorlásuk indokaként, és a zarándokokat támogatni erényes cselekedet volt. A későbbiek során – a XVI. századtól kezdve, összefüggésben a kibontakozó reformációval, a protestáns értékrend kialakulásával, a délkelet felől Európa nyugati részei felé terjeszkedő Török Birodalom miatt az idegenekkel szembeni türelmetlenség és félelem fokozódásával illetve a nyugati gazdaság „telítődésével”- ez megfordult, és ekkor már a vallás is erősítette az előítéletek kialakulását, erősödését. A vallásos világban a világos a jót, a sötét általában a rosszat, a gonoszt jelenítette meg.

A cigányok korabeli életvitelét többen megkísérelték jellemezni. Nagy Pál szerint¹ életvitelükre a mendikáció volt jellemző. A cigányok a megtermelt árucikkeket élelemre, illetve egyéb használati javakra cserélték, vagy eladták, ugyanakkor minden más olyan tevékenységet is elvégeztek, amire igény volt. Ha kellett jósoltak, udvart takarítottak, házat, padlást tapasztottak, eltakarították a dögöket, küldöncszerepet vállaltak stb.

¹ Nagy Pál: A magyarországi cigányság története a rendi társadalom korában. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1998. 500 p.

Történelmünkéből ismert, hogy a cigányok az általuk művelt, a társadalom számára fontos mesterségek miatt egyes uralkodóktól különböző menleveleket kaptak: az uralkodók a kiváltságaikban megerősítették az egyes cigány csoportokat.

Ismert az is, hogy a XVI-XVII századi Magyarországon mozgásukat nem korlátozták, beilleszkedésüket nem szorgalmazták, identitásuk jeleit nem tiltották, ami hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon a cigányok viszonylag biztonságban élhettek.

A XVII-XVIII században a cigányok egyes csoportjai letelepedtek, de szokásaikat, viselkedésüket megtartották. A letelepedettek a városok és falvak igényei szerinti foglalkozásokat választottak, pl. zenész, kovács, borbély stb. Bár néhány uralkodónál és néhány országgyűlésen már szerepeltek cigányokkal kapcsolatos ügyek, a Habsburgok voltak azok, akik módszeresen és átfogottan igyekeztek a cigányok gyors asszimilációját elérni. Viseletüket, nyelvüket tiltották, a gyerekeket elvették szüleiktől², és nem cigány környezetben akarták felnevelteni.³

Annak ellenére, hogy pontos és megbízható képet nem lehet már szereznni annak megállapítására, hogy a hagyományos cigány mesterségek milyen szintű megélhetést tettek lehetővé, mennyiben jelentettek biztos és rendszeres jövedelemforrást, annyi bizonyos, hogy a cigányok megjelenésük idején a hiányszakmákban

² Nagy Pál: Kicsinségemben elszakattam. *Educatio*, 1999. 2. sz.320-338. p.

³ Nagy Pál: A magyarországi cigányság története a rendi társadalom korában. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1998. 500 p.

helyezkedtek el. A már említett fémművesség, a fegyverek készítése, javítása, az állandó csatározások miatt vált keresett mesterséggé. De ilyen volt a későbbiekben kialakult zenész foglalkozás is. A középkori vallásos ember ugyanis a mulatságokat, illetve a mulatozáshoz zenét szolgáltató foglalkozást alantasnak, elítélendőnek tartotta. Hasonlóan alacsony presztízsű volt még jó néhány olyan foglalkozás, amelyeket a cigányok láttak el, pl. dögeltakarítás, várostisztítás stb. Gyakran szoktak ilyen munkavállalásra hivatkozni az irodalomban. Feltétlenül meg kell azonban jegyezni azt, hogy a cigányok nem azért választották ezeket az alacsony presztízsű, lenézett munkákat, mivel ilyen munkák végzésében nagy örömük telt, hanem csupán a megélhetés kényszere miatt.

A hagyományos cigány mesterségek visszaszorítását először Mária Terézia kezdte el, majd fia, II. József folytatta. Rendeleteikben megtiltották a lótarást, korlátozták a vándoripart folytató cigány családok mozgását. A helyváltoztatást útlevelek kiadásához kötötték. Ettől az időtől lehet számítani annak a makacs előítéletnek a kialakulását, amely napjainkig is hat. Nevezetesen azt, hogy a cigányok minden tevékenységét gyanakvással szemlélték és szemlélik ma is, csupán alibinek tekintve azokat. Az elképzelések szerint a cigányok kéregetése, ház körüli munkavállalása, a vándoripar üzése csak ürügy volt arra, hogy fő tevékenységükhöz, a lopáshoz a terepet kikémléjék.

A XIX. század végén és a XX. század elején a hagyományos mesterségek piaci részben a gyáripar fejlődésének következtében, részben a hatóságok cigányokkal szemben való fellépése miatt tovább

szűkültek. A két világháború közti időre inkább az volt jellemző, hogy a cigányoknak a hagyományos foglalkozásuk mellett már egy más, kiegészítő tevékenységet is kellett végezniük, csak e kettő együttesen tudta biztosítani a család megélhetését.

A munka nélkül maradt csoportok időnkénti kriminalizálódását a korbéli sajtó közlései felnagyították, és a közlések hangnemükkel elmélyítették és általánossá tették az előítéleteket⁴. Ezek az előítéletek azután a magyarországi cigány holocausthoz vezettek a fasizmus térnyerésével.⁵ Ebben az a különösen elgondolkodtató és megdöbbentő, hogy más üldözött csoportoktól eltérően a cigányok jogfosztása és elhurcolása senkiből nem váltott ki együttérzést, ami segítségben, vagy legalább szóbeli tiltakozásban kifejeződött volna.⁶

A II. világháború befejezése a cigányok sorsát is átalakította. A háborút követően a cigány mesterségek sorvadása felgyorsult, és az életforma-váltás kényszere is jelentősen megnövekedett. Az ekkor beindult gazdasági folyamatok a munkaerőpiac új részeit nyitották meg a cigányok számára is. Természetesen az ország egyes régióinak lakói számára, illetve a más életformát, szokásokat őrző cigány csoportok számára ezek – még számos egyéb külső tényezőtől függően – különböző lehetőségeket jelentettek.

⁴ Pl.: Porzsolt Kálmán/Zsolt/: Esti levél. A mi cigány hírünk. Pesti Hírlap, 1907. augusztus 6. 9-10. p. A dánosi gyilkosság kapcsán követelte a cigányok kiirtását.

⁵ Bódi Zsuzsanna - Máté Mihály: Magyarországi cigány holocaust. Válogatott bibliográfia. In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 9. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2000. 112-134. p.

⁶ Bari Károly: Cigánynak lenni, költőnek lenni. Magyar Hírlap, 1995. október 18. 16. p.

Mivel a cigányok a földosztásból kimaradtak, így a mezőgazdasági tevékenységekben csak korlátozottan kaphattak szerepet, a háborút követő erőltetett iparosítás a lakóhelyüktől távol eső ipari centrumokba, építkezésekre irányította őket. A cigányok soha nem látott tömegben álltak munkába, vállalva a hosszú ingázásokat is, létrehozva ezzel a „fekete vonatok” jelenségét. Iskolázatlanságuk és ezzel összefüggésben szakképzetlenségük miatt elsősorban a piszkos, egészségtelen, segédmunkás munkakört látták el. Sajnos sem a foglalkoztatás-politika, sem az oktatáspolitikai nem szorgalmazta iskoláztatásukat és a szakképzettség megszerzését⁷, így aztán a rendszerváltozást követő gazdasági átalakulás során először ők kerültek ki a munkából, és mára már megjelentek a munkanélküliek között azok is, akiket második generációs munkanélkülieknek nevezhetünk.

Az elképzelhetetlenül nagy szegénység újabb túlélési technikákat és ezzel újabban megjelent, régi-új foglalkozásokat is hozott magával. A cigányság körében ugyanis a megélhetést jelentő foglalkozások rugalmasan, az igények és lehetőségek figyelembe vételével változtak. Ha tehát valaki „ősi mesterségekről, ősi foglalkozásokról” ír, annak valószínűleg a „naiv tudomány” művelése a szakterülete.⁸

A foglalkozás-váltások vizsgálata során az állapítható meg, hogy a cigányok általában törekedtek a

⁷ Daróczi Ágnes: Itt vagyunk hát... segédmunkás dinasztiát csiszolni magunkból. Ifjúsági Szemle, 1983. 3. sz. 64-70. p.

⁸ Kovalcsik Katalin-Réger Zita: A tudomány mint naiv művészet. Kritika, 1995. 2. sz.31-34. p.

hagyományos életforma elemeinek megőrzésére⁹. Egyes oláh cigány csoportok, akiknél a vándorló, a szerzőmozgó élet egy teljes életet jelentett, igyekeztek olyan foglalkozást választani, ahol ez az állandó helyváltoztatással járó életforma legalább részben megmaradt. Belőlük lettek kezdetben a tollgyűjtők, a MÉH-begyűjtők, majd ezeknek az embereknek egyik része alakult át fokozatosan régiség- és műtárgykereskedéssel foglalkozó kereskedővé.

Érdeemes arra is figyelmet fordítani, hogy minden apró lehetőséget igyekeztek megragadni arra, hogy ezek a tevékenységek jövedelmezőek legyenek. Például a tollgyűjtéssel foglalkozó cigány emberek időről időre összeszedték a falusi háztartásokban összegyűlő tollat. (A falusi háztartásokban a levágott kacska, liba tollát forrázás után rendszerint válogatás nélkül szellős zsákba tették, ahol az megszáradhatott.) Arra gondot fordítottak, hogy ne pénzt adjanak ezért az összegyűlt, a háztartásokban értéktelen áruért, hanem valamilyen használati tárgyért (pl. konyhaedényekért) cseréljék el. Ezzel növelték saját mozgásterüket. Kiárúsításokkor, leárazásokkor a cserének használt tárgyak beszerzése esetleg kevesebbe került. Pénzfizetés esetén viszont hamarosan kialakult volna egy szabott ár, azaz az egységnyi tollért fizetendő összeg. Ezek a kereskedők rendszerint „több lábon” is álltak. Ha nem volt toll, akkor összegyűjtötték a házaknál

⁹ Havas Gábor: Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: Andor Mihály /szerk./: Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1982. 161-202. p., Mk.: Medvetánc, 1984. 2-3. sz. 209-220. p.
Hk.: Kovalcsik Katalin /szerk./: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. BTF-IFA-MKM. Budapest, 1998. 93-114. p.

felhalmozódott ócskavasat, vagy megalkudtak valamilyen régiségre, olyan tárgyra, amelyet rövid idő alatt haszonnal lehetett továbbadni. A házalás arra is jó alkalmat nyújtott, hogy külföldiektől felvásárolt, vagy külföldön beszerzett keresett árucikkeket értékesítsenek egy-egy ilyen út alkalmával.

Az állatkereskedők foglalkozás-váltásánál is megtaláljuk ezt az elvet. Az állatok, főként a ló háttérbe szorulása miatt egyéb állatokkal való kereskedésre, használt járművekkel történő üzletelésre tértek át.

De számosan váltottak egyéb kereskedelmi tevékenységre, amikor pl. külföldről beszerzett árukat terítették a lakosság körében házalással. Érdekes megfigyelni, hogy ebből a tevékenységből a rendszerváltást követő években a romániai árusok szorították ki a hagyományosan textiláruk házalásos értékesítésével foglalkozó colári cigányokat, akik napjainkban igyekeznek valamilyen más foglalkozást keresni.

Annak ellenére, hogy a cigányok által végzett tevékenységekre reális kereslet volt (pl. az összegyűjtött toll, hulladék-anyag megvásárlása és feldolgozása) különösen a rendszerváltást megelőző időkben ezeket a tevékenységeket a hatóságok fokozottan ellenőrizték. A tevékenység végzését engedélyhez kötötték, amit rendszeresen meg kellett újítani. A rendőrség szerint ez a tevékenység – valószínűleg az előzőekben leírt, már megörökölt előítéletek alapján – bűnözéssel, besurranásos lopással, csalással, üzérkedéssel¹⁰ stb. függhet össze. A kiadott utasítások alapján a rendőrség

¹⁰ Megjegyzés: a Büntető Törvénykönyv 1989-es módosításakor törölték ezt a bűncselekmény kategóriát.

különösen nagy figyelmet fordított ezeknek a csoportoknak a tevékenységére. Rendszeres volt az engedélyek visszavonásának javaslása, illetve különböző szabálysértési eljárások indítása, hogy ezek a tevékenységek minél jobban ellehetetlenüljenek. Azaz ezek a tevékenységek valahol a törvényest a törvénytelenről elválasztó keskeny sávban folytak. Így aztán ezek a foglalkozások biztosan nem tettek lehetővé rendszeres jövedelmet. Az alkalmoszerű jövedelmek pedig nyilván nem tettek lehetővé hosszabb távra történő tervezést, beosztást, felhalmozást, azaz mintegy konzerválták a cigány csoportok értékrendszerét és életvitelét.

Azok a cigány csoportok, akiknek ilyen tevékenység választása nem állt módjukban, hanem vállalati munkaviszonyt létesítettek, ők is olyan tevékenységeket kerestek, ahol a munkavégzés, ilyen „szerző-mozgó” tevékenységgel időben összeegyeztethető volt. Pl. konzervgyárak, cukorgyárak, mezőgazdasági üzemek munkacsúcsai. Azaz ennél a csoportnál megtalálható a kötött, nehezen elviselhető, de biztonságos jövedelmet biztosító időszakok, és a munkaviszonyon kívüli, szabadabb, zaklatottabb, több kockázattal járó munkanélküli időszakok váltakozása. Helyesebben ezek a munkanélküli időszakok, a szerző-mozgó tevékenységek elvégzésére szolgáltak. Természetesen jó néhány ember olyan munkahelyet választott, ahol nem mindig volt munka, a vállalat, vagy a termelőszövetkezeti-üzemág, gyakran azért küldte haza a munkásokat, mivel nem tudott számukra munkát biztosítani. Ennek fejében viszont elnézte, hogy a dolgozó esetleg nem ment dolgozni, ha az alkalmi

lehetőségek között jövedelmezőbb, kötetlen munkát talált. De ezen az elven alakultak ki nagyvárosokban a háztakarítók is.

Szó esett már az ingázó munkásokról. Főként ezeknél a csoportoknál alakultak ki azok a megoldások, hogy a férj vállalati munkahellyel rendelkezett, amely biztos, rendszeres jövedelmet jelentett a családnak, ugyanakkor a feleség a „szerző-mozgó” életmód alapján tollat gyűjtött, gyógynövényt szedett, faluzott (házaló kereskedést folytatott), illetve egyéb más alkalmi munkákat végzett. Mindeközben azonban igyekeztek olyan jellemzőket megőrizni, ami biztosította önazonosságtudatuk megmaradását, ahogy ezt Michael Stewart könyvében szemléletesen bemutatja.¹¹

A rendszerváltást követően elsősorban ezek az emberek váltak munkanélküliekké, hiszen képzettséggel, szakmával nem rendelkeztek, azt megszerezniük, az iskolázottsági hiányosságok miatt nem is volt módjukban. Mivel ez az állapot tartósnak ígérkezett, ezért újabb, megélhetést biztosító tevékenységet kellett választaniuk. Feltétlenül fel kell azonban figyelni arra, hogy a „szerző-mozgó” életformát soha fel nem adó cigányok könnyebben találtak újabb megélhetést biztosító tevékenységet, mint azok a nem cigány csoportok, akiktől ez az életforma idegen volt.

Szuhay Péter megpróbálja ezeknek a régi-új foglalkozásoknak taxatív felsorolását is megadni.¹²

¹¹ Michael Sinclair Stewart: Daltestvérek. T-Twins Kiadó, Bp. 1994. 267 p.

¹² Szuhay Péter: Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében In: Glatz Ferenc/szerk/: A cigányok Magyarországon. MTA, Bp. 1999. 139-161.p.

Felsorolása szerint a cigányok által jelenleg gyakorolt tevékenységek:

- A **gyűjtögetés, zsákmányolás.** A régi tevékenységek közül ismét egyre jelentősebb mértékben megtalálhatók a vadon nőtt növények (hársvirág, csalán, bodzacsete stb.); erdei gyümölcsök (som, kökény, csipkebogyó stb.); állatok (pl. csigák, hörcsögök stb.) gyűjtése. A régi-új foglalkozás megjelölés itt annál is inkább helytálló, mert a rendszerváltást megelőző időben is foglalkoztak cigányok növények gyűjtésével.¹³ Az ekkor állásban lévők is részt vettek ezekben a tevékenységekben és előfordult, hogy néhány nap alatt a vállalatnál keresett összeg többszörösét kapták meg az összegyűjtött anyagokért. Az új tevékenységhez sorolható a guberálás és a szelektív hulladékgyűjtés során megszerezhető, tovább hasznosítható anyagok gyűjtése. Ma nap-nap után lehet találkozni ócskavasat szállító személyekkel, akik magánházaktól, szerelő-műhelyektől szállítják a begyűjtő helyekre az ott hulladéknak minősülő fémet. Találhatók a városokban papírra „szakosodott” gyűjtők is, akik boltok, áruházak környékén szedik össze az ott komoly mennyiségben felhalmozódó, hulladéknak számító papír csomagolóanyagot. De ilyennek számít a szeméttelpeken történő válogatás, vagy az ipari körzetekben, pl. Ózdon a

¹³ Ld: Bari Károly: Cigány folklór Magyarország-Románia 10 Cd lemez + szövegkönyv foglalkozásra vonatkozó szövegközléseit.

meddőhányók újbóli átkutatása még használható, értékesíthető anyagok után.

- **Böngészés, mezerelés, biligerezés** stb. Ennek a tevékenységnek az alapja a mezőgazdasági termékek betakarítása után felszabaduló nagyüzemi táblákon visszamaradó termékek, kukorica, cukorrépa, burgonya, szőlő összegyűjtése és értékesítése. Ez részben régebben is megtalálható volt, amikor a cigány emberek saját állataiknak gyűjtöttek így szabad idejükben takarmányt. Ma ez gyakran fő tevékenységgé vált, és az összegyűjtött terményeket rendszerint értékesítik.
- A „szedd magad” **akciók** átmenetet képeznek a böngészés és a kereskedés között. A termékeket, amibe így pénzt fektettek, leszedés után felárral értékesítik. A külön kategóriaként való feltüntetést az indokolja, hogy ennek a tevékenységnek a végzői sem a termelők, sem a kereskedők között nincsenek regisztrálva.
- **Alkalmi és bér munka.** Ugyancsak régi tevékenység az alkalmi és bér munka végzése. Ezzel főként a mezőgazdaságban találkozunk. Növénytermesztésben az ültetéstől a kapáláson keresztül a termény – pl. paradicsom, paprika – begyűjtéséig, illetve a begyűjtött termény megtisztításáig – pl. hagymatisztítás – tart. Az állattartásban szintén adódnak idénymunkák, mint a birkanyírás, libatépés. A munkák közös

jellemzője, hogy a munkavállalók nehéz, gyakran alulértékelt, piszkos munkát végeznek, amit gyakran csak ezek az emberek végeznek el, mivel a legkiszolgáltatottabb helyzetben ők vannak.

(Új jelenség, hogy gyakran lehet híradást olvasni arról, hogy a fekete gazdaságban ezeknek a munkáknak a végzésére megjelennek a román és ukrán állampolgárok, akik valóban éhbérért dolgoznak.)

Nagyvárosokban is megtalálhatjuk ezeket az alkalmi munkákat, illetve a bér munkákat kínáló helyeket, elég csak a budapesti Moszkva téri emberpiacra utalni.

Véleményem szerint ebbe a csoportba lehetne sorolni az önkormányzatok által szervezett, a munkaügyi központok támogatásával megvalósuló közhasznú munkákat is. Ennek megszervezésénél, a szerződések megkötésénél rendszerint arra ügyelnek, hogy minél több rászoruló jusson tervezhető jövedelemhez néhány hónapon keresztül.

- **Szolgáltatás.** Ebben a kategóriában is találhatunk részbeni átfedést, hiszen szolgáltatásnak is és alkalmi munkának is tekinthetők a falusi porták körül végzett munkák. Faluhelyen gyakran alakul ki kliens-patrónus viszony a falusi gazdák és a faluban élő cigányok között.

Szuhay Péter idesorolja az ún. „szocpolos” házak építését, ahol vállalkozók – kihasználva kapcsolataikat a helyi önkormányzattal, illetve az OTP-vel – gyakran belevágnak az építkezésekbe,

sok esetben a leendő tulajdonost is alkalmazva segédmunkásnak. Ezek a vállalkozások viszont igen gyakran vitákra adnak okot, nem ritkán rendőrségi eljárás a munka végeredménye.

Ebbe a szolgáltató kategóriába sorolható az egyre inkább jelentéktelenné váló és zsugorodó zenélés is.

Inkább szolgáltatásnak tekinthető az ismét megjelenő vándorköszörűsök tevékenysége, akik egyszerű felszerelésükkel főként a falusi háztartások eszközeit élezik.

- Az **ipari termelés**, amely rendszerint kontár tevékenységet takar, szintén egyre kisebb súllyal van jelen. Ide sorolhatók a faárúk, teknők, melencék, seprűk, kosarak stb. és különböző fémtárgyak készítése. Közös jellemzőjük, hogy a megélhetésben inkább mint kiegészítők jelennek meg. Ezen az sem segít, ha sokan sok helyen szorgalmazzák is az „ősi foglalkozások” felélesztését és újraindítását. Itt valószínűleg sokkal inkább látszatevékenységről, mint a piacok pontos felmérésén alapuló, tervszerű, valóban megélhetést nyújtó szakmák elsajátíttatásáról van szó.

- A **mezőgazdasági termelés**. Itt is kétféle tevékenységet kell megkülönböztetnünk.

Az egyik a saját részre történő termelés. Gyakorta olvashatók pályázati kiírások vetőmagok, vetőburgonya beszerzésére. Illetve egyes falusi kisebbségi önkormányzatok igyekeznek az önkormányzattól földhöz jutni, és azon cigány családok termelhetik meg a maguk számára fontos növényeket, a burgonyát és a különböző zöldségfélét.

Gyakran ugyanilyen cézzal indítanak állattenyésztést is, házhoz kihelyezett anyasertésekkel. Ebben az esetben azonban már a család élelemmel való ellátása mellett a szaporulat értékesítése is a tervekben szerepel. Valószínűleg a családok nagy részének az állattartásban való járatlansága, a családok nagyfokú szegénysége, illetve az állattenyésztés évek óta újabb és újabb válsághelyzetekkel való küszködése az oka, hogy sikeres akciókról nem lehet hallani.

A másik része ennek a tevékenységnek az, amikor kimondottan árutermelésbe igyekeznek bekapcsolódni.¹⁴ Bár itt is történtek állattartással való próbálkozások, mint pl. kacsatömés, de elsősorban a növénytermesztés volt sikeres, mint az Ötvöskönyiben indult málnatermesztés, illetve a Bagaméron beindult tormatermesztés. Ez utóbbi egyértelműen sikertörténetnek tekinthető, több újságcikkben is olvashattunk arról, hogy ez a

¹⁴ Havas Gábor / szerk./: Gazdálkodó cigányok. Autonómia Alapítvány, Bp. 2001. 125 p.

tevékenység jó néhány helyi cigány családnak tisztas megélhetést biztosít.¹⁵

- **Kereskedelem.** Szintén régi-új tevékenység. A kereskedelemre, mint gazdasági tevékenységre általában a Ricardo-féle modell a jellemző. A cigány kereskedők pénzért árut vásárolnak, majd anélkül, hogy ahhoz munkájukkal értéket tennének hozzá, több pénzért értékesítik. A kereskedelmi tevékenységet folytatók csoportokba sorolása elég reménytelen kísérletnek tűnik.

Jó néhány cigány család például régiségkereskedőnek mondja magát. Ennek a kategóriának is rétegei, osztályai vannak. A legmagasabb szinten található azok, akiknek rendszerint nagyobb városban önálló boltjuk van. Egy alacsonyabb szintet képviselnek a piacokra, vásárokbá járók, végül pedig azok, akik a falvakat járják. Különösen az utóbbi csoportba tartozók tevékenysége olyan, amely mindenre kiterjed, ami haszonnal kecsegtet. Megveszik a tollat, a régi bútorokat, olyan kidobásra ítélt tárgyakat, amikre kereslet jelentkezik, de közvetítenek állatot, ingatlant, használt gépkocsit is.

Újra megjelentek az állatkereskedők, akik amellet, hogy jól értenek az állatokhoz, a kereslet napi változásaival is tisztában vannak. Pl. a lovakkal foglalkozók egyszerre tisztában vannak azzal, hogy melyek azok az állatok, amelyek mint

¹⁵ Pl. Balogh Mária: Bagamérban a tormára esküsznek. Szabad Föld, 2001. szeptember 21. 57. évf. 38. sz. 6. p.

sportlovak, vagy hobbi-lovak eladhatók, de azzal is, hogy melyek azok az állatok, amelyeket felhízalva haszonnal adhatnak tovább – rendszerint külföldi – vágóhidak részére.

Egyre kisebb a különböző árukkal, textíliákkal házalók csoportja. E tevékenységet üzök napjainkban újabb váltásra vannak kényszerítve, hiszen a „kínai piacon” árut beszerző „románokkal”, valamint a minden nagyobb településen gombamód szaporodó „kínai üzletekkel” nem tudják felvenni a versenyt.

Ide sorolnám – bár Szuhay Péter nem említi – a külföldi lomtalanításokra kijáró cigány embereket, akik műszaki cikkeket, bútorokat, egyéb használati tárgyakat szednek össze, és azokat próbálják meg itthon értékesíteni. Közelsége miatt főként Ausztria a kedvelt terep, de nem ritkán Németország, sőt távolabbi országok a célállomások.

- **Szociális ellátás.** Ez a tevékenységi forma elsősorban az olyan családokra jellemző, akik lakással és valamilyen megélhetéssel rendelkeznek. Itt találkozhatunk az ún. „csicskáztatással”, amikor egy család által befogadott hajléktalanok élelem és lakhatás fejében munkát végeznek a család gazdaságában. Ezeket a „csöveseket” (a befogadó cigány családok így is nevezik őket) megfigyelésem szerint a közönséges napszámosnál több, a tényleges családtagoknál valamivel kevesebb jog illeti meg. Gyakran befogadnak otthonról akár

magatartásuk, akár esetleges alkoholizmusuk miatt elüldözött nyugdíjasokat. Időnként azonban a hazai média szenzációs emberkereskedelemről számol be¹⁶. A szenzációhajhász híradás által elterjedt téves nézetet azután a dolog lényegének pontos bemutatása sem tudja már megszüntetni.¹⁷

- **„Banki” tevékenység.** Szuhay foglalkozásként említi a kamatra kölcsönt adókat. Ez a tevékenységforma már inkább a bűnözés felé hajaz. Sajnos itt a kölcsönt felvevő, és ezzel akár 100 százalékos kamatot többszörösen kifizető személyek reménytelen helyzetéről és végleges eladósodásáról, a néhány ezer forintért eladott évi családi pótlékról már nem esik szó.

A szerző

¹⁶ Sz.B.: Két kacskáért és háromezer forintért adtak el egy nyugdíjast. Rács mögött a borsodi emberkereskedők. Magyar Hírlap, 1995. január 25.

¹⁷ Szuhay Péter: Csövesek – csicskák. Phralipe, 1997. 8. évf. 12. sz. 4-17. p.

Általános munkák

Ebben a részben azokat az írásokat válogattam össze, amelyek témája általánosságban a cigányok által művelt foglalkozások köre. Az említett írásokban több, különböző mesterség, foglalkozás leírása is olvasható. Egyes munkák rövid bibliográfiát is tartalmaznak. A foglalkozás választására, a foglalkozás megváltoztatására vonatkozó, illetve ezek törvényszerűségeivel foglalkozó tanulmányok mindenképpen fontosak és ebben a fejezetben kerülnek felsorolásra. Az egyes részeket lezárni azonban nem lehet. A cigány emberek a folyamatosan megjelenő kihívásokra igyekeznek rövid idő alatt választ adni, és valamilyen megélhetést biztosító tevékenységet keresni. Éppen ezért a publikációk száma folyamatos kutatások miatt állandóan bővül.

Bakó Ferenc: A cigányok mesterségei. In: Bakó Ferenc: Kézművesség egy alföldi faluban. Tiszaigar 1949–1950. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 1992. 72–86. p. (Tiszai Téka, 3.)

Bódi Zsuzsanna: A magyarországi cigányság. Foglalkozási csoportok. In: Cigány népismeret. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1997. 29–66. p.

Bódi Zsuzsanna: Magyarországi cigány mesterségek. Cigány Népművészek Országos Egyesülete, Budapest, 2001. 32 p.

Havas Gábor: Foglalkozásváltási stratégiák különböző cigány közösségekben. In: Andor Mihály (szerk.): Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1982. 161-202. p.

Mk: Medvetánc, 1984/2-3. 209-226. p.

Hk: Kovalcsik Katalin (szerk.): Tanulmányok a cigányság helyzete és kultúrája köréből. BTF-IFA-MKM, Budapest, 1998. 93-114. p.

Nk: In: Tanulmányok a közművelődés helyzete és fejlődésének távlatai. Budapest, 1982. 437-470. p.

Havas Gábor: Hagyományos mesterségek In: Kemény István: A magyarországi romák. Budapest Press Publica kiadó, 2000. 85-90. p

Havas Gábor: Korábbi cigány foglalkozások. In: Andor Mihály (szerk.): Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1982. 161–179. p.

Mk: In: Várnagy Elemér (szerk.): Romológia andragogica. Szöveggyűjtemény. JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, Pécs, 1999. 61–77. p.

Karsai Ervin: A cigány népszokásokról és mesterségekről. In: Várnagy Elemér (szerk.): Romológiai alapismeretek. Corvinus Kiadó, Budapest, 1999. 116-129. p.

Karsai Ervin: A cigányok lakásépítése. A sátortól a kőházig. Le romenge kher. Anda Romani Kultúra Alapítvány, Budapest, 1996. 208 p.

Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris-MTA, Budapest, 2000. 198 p.

Lakatos Elza: Mezgerelés, halottlátás, cincárpénz. Népszabadság, 2001.07.24. 10. p.

Mészáros György: Mesterségek, cigány kézművesség. Napjaink, 1986. 25.évf. 1.sz. 31-35. p.

Prónai Csaba: A cigány közösségek gazdasági tevékenységeinek kulturális antropológiai megközelítései. In: Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Osiris-MTA, Budapest, 2000. 176-198. p.

Rostás-Farkas György – Karsai Ervin: Ősi cigány mesterségek és foglalkozások. OMIKK, Budapest, 1991. 117 p.

Rostás-Farkas György: Ősi cigány mesterségek és foglalkozások. Le romenge butya. Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, Budapest, 2000. 126 p.

Rostás-Farkas György: Pályaorientáció. Ősi mesterségek. In: Németh Ilona (szerk.): Tanári kézikönyv a cigány fiatalok szocializációjáról. Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest, 1994. 137–148. p.

Szuhay Péter: Foglalkozási és megélhetési stratégiák a magyarországi cigányok körében. In: Glatz Ferenc (szerk.): A cigányok Magyarországon. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1999. 139–161. p.

Varga Mária: Hagyományos cigány mesterségek. Amaro Drom, 1998. 8.évf. 1.sz. 11. p.

Famunka

A fával való foglalkozás főként a beás cigányokra volt jellemző. Az együtt vándorló cigányok csoportja gyakran vásárolt fel lábon álló fákat, vagy vállalta el fák feldolgozását a termékek megfelelő arányban történő elosztása fejében. A csoport tagjai rendszerint a fák közelében telepedtek le, ott nyárra is – ideiglenes jelleggel – és téltre is más-más lakhelyet készítettek maguknak. A megvásárolt, vagy a feldolgozásra kapott fákból teknőket, melencéket, fakanalakat és egyéb, fából készült háztartási eszközöket készítettek.

Egyszerű szerszámokat, fejszét, fűrész, bárdot, kétélű kést és szalukapát (ceszlát, kapocskát) használtak nehéz munkájukhoz. A kivágott fát fűrészsel meghatározott darabokra vágták, majd ékek segítségével kettéhasították. A termék formáját nagyjából a bárddal adták meg. A fa belsejét igyekeztek egészben kivenni, hiszen az így nyert anyagból egy újabb – igaz már kisebb – teknőt készíthettek. A még kisebb darabokból egyéb tárgyak, fakanalak, főzőkanalak, tézstaszűrők készültek, azaz a legteljesebb mértékben igyekeztek az anyagot feldolgozni. Természetesen vállalták más tárgyak vagy eszközök kifaragását is¹⁸.

Az olcsó fém, illetve műanyag termékek elterjedése miatt a kereslet csökkent munkájuk iránt. Napjainkban, talán

¹⁸ Pl.: Illa Lászlóné: Az utolsó tolnai teknővájó cigány mester. Kézirat. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1996. 31 p. című munkájában szereplő cigány ember megrendelésre egy darabból készült dunai „csonyik” készítését is vállalta.

divatból, ismét terjed a fából készült tárgyak használata. Ez azt eredményezte, hogy néhány ember ismét nekilátott a munkának. Ők azonban már az újabb eszközöket is használják. Pl. a fákat láncfűrészsel döntik, darabolják, sőt a teknők bélésfájának – belsejének – kivételéhez is a kevesebb erőfeszítést igénylő eszközt használják.

Rendszerint a famunkával foglalkozó emberek helyezkedtek el erdészeteknél, ahol a fával kapcsolatos ismereteiket tudták hasznosítani. Találkozhatunk olyanokkal, akik a divatos kerti bútorokat készítik el különböző rönkfákból. Van olyan is, aki a fa ismeretének és saját képességeinek birtokában különböző fáfaragásokat készít, akár művészi szinten is.

Ugyancsak ezeknek a mestereknek egy része tért át a vesszőfonásra, kosarakat, kasokat, sőt vesszőből készült bútorokat készítve. A vesszőt természetesen helyettesíthette gyékény, vagy háncs is. Gyakran találkozunk olyan termékekkel, amelyek szintén művészi színvonalat képviselnek.¹⁹

Adatlapok cigányokról. Kézirat. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, 1980. C-236/1981. sz.

A kosárfonó. Lungo Drom, 1993. 8.sz.

A.K.: Kosaras Berci. Romafórum, 1.évf. 6.sz. 12.p.

A teknővájó. Képes Újság, 1977.07.30.

¹⁹ Pl. Kakas József Kisbajomban élő cigány ember a Népművészet mestere címet nyerte el vesszőből készült alkotásai révén.

Áj: Lehetőséghez a mesterség. Napló, 1997.10.25.

Bencsik János: A teknővájó cigányok. Az Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 76. Gyula, 1984. 28 p. Ismereti Szapu Magda. Ethnographia, 98.évf. 2-4.sz. 439.p.

Bencsik János: Egyeki teknővájó cigányok. Kézirat. Egyek, 1980.07.19. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, C-84/1980. sz.

Bencsik János: Jelentés az 1979. dec.7-i néprajzi gyűjtéséről. Kézirat. Gyula, 1979.12.08. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, C-94/1980. sz.

Bencsik János: Márton László ajándéka. Kézirat. Gyula, 1981.03.09. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula, C-159/1981. sz.

Berezki Károly: Roma szorgalom Tégláson. Vándorúton, 2001. 09-10. 1.évf. 4.sz. 18.p.

Berta M.: Ősi mesterség adna megélhetést? Dunántúli Napló (Mohács), 2000.06.14. 1.p.

Berta M.: Füstté váló romaálmok. Dunántúli Napló (Mohács), 2003.03.18. 1.p.

Bíró Mária: Kosárfonásból sem lehet megélni. Somogyi Hírlap, 2001.10.29. 6.p.

B.M.: Cigány kézművesek sikere. Somogyi Hírlap, 2000.04.19. 3.p.

Bocz György: Nyárfateknő. Zengő, 2000. 12.sz. 10.p.

Bodgál Ferenc: Cigányok, mesélők, teknőfaragók. Kézirat. 1960. Ethnológiai Adattár 6929 2p.

Bozzi Vera: Háncshasítók. Lungo Drom, 1993. 3.sz.

Cigány mesterségek. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 2.sz. 24-25.p.

Cigány vagyok, nem tagadom. Új Néplap, 1997.08.04.

Choli Daróczi József: Az utolsó hárfakészítő. Phralipe, 1994. 5.évf. 9.sz. 31.p.

Csonka Sanyi: Sziasztok! Csodalámpa, 1997. 12.sz. 13.p.

Dárdai Zsuzsa: Teknővájók. Romano Nyevepe, 1987.10.06. I.évf. 20.sz. 7.p.

Dárdai Zsuzsa: Vesszőfonás. Romano Nyevepe, 1987.11.03. I.évf. 22.sz. 7.p.

Decsi Kiss János:A teknős. Tolnai Népújság, 1993.10.22. 10.p.

Erdős Kamill: Jelentés Erdős Kamill gyűjtőútjáról 1961. május 10-20-áig. In: Vekerdí József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V. B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága – Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 203-239. p. (A kézirat az Ethnológiai Adattár 6768 sz. jelzetén található.)

Faludi Ádám: Cigányélet. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 2.sz. 50-51.p.

Fakanálkészítő. Lungo Drom, 1993. 7.sz.

Farkas Kálmán : Bizhatnak-e bennetek, cigányok? Lungo Drom, 1994. 9.sz.

Fábos Erika: Krumpliszedéskor kelendő a kosár. Somogyi Hírlap, 2001.04.23. 6.p.

Fehér Zoltán :Karcolat a teknővájó cigányokról. Gyakorlati Mezőgazda, 1892. 9.sz. 108.p.

Gál Imréné: A Körösök völgye. Búvár, 1980. 3.sz. 111-113.p.

Gönczi Lajos: Egy ősi mesterség nyomában. Lungo Drom, 1996. 5.évf. 1.sz. 12.p.

Gunda Béla: Teknővájó cigány és munkája. Néprajzi Értesítő, 1934. XXVI. évf.1-2.sz. 57-61.p.

Mk: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 6. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1997. 45-49.p.

Havas Gábor: Baranya megyei teknővájó cigányok In: Andor Mihály (szerk.): Cigányvizsgálatok. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1982. 61-140.p.

Mk: In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 6. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1997. 64-82.p.

Hagymási Sándor: Hagyományos cigány foglalkozások Túrkevéen. Honismeret, 1985. 13.évf. 3.sz. 41-47.p.

Hatvan évig maga sem tudta, hogy tehetséges. Együtt Egy Hazában, 2004.07. 1.évf. 3.sz. 16.p.

Hámor Vilmos: Teknővájók. Kisalföld, 1979.04.22. .5.p.

Hodoroga Péter. Gyékény, csuhé, szalma. In: Széll János-Hodoroga Péter-Kocsor Imréné: Roma mesterségek. Szaktudás Kiadói Ház, Budapest, 2001. 43-72.p.

Illa Lászlóné: Az utolsó tolnai teknővájó cigány mester. Kézirat. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1996. 31.p.

Imre Anna: A teknőkaparó. Rubicon, 1994. 2.sz. 18-21.p.

István Lajos: A korondi cigány mesterségek. In: Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 78-84.p.

Jánosfalvi Sándor István :Falusi képek Erdélyből. A seprűs-, kalános-czigányok és tolvaj-czigányok. Vasárnapi Újság, 1863.04.19. 141-142.p.

Kanál készül. Heti Híradó, 1971.08.02. 3.p.

Kántor Mihály: Cigándi cigányok gyékénymunkája. Néprajzi Értesítő, 1929. 3–4.sz. 113.p.

Kismartonyi János: A teknővájó Feri bácsi. Vándorúton, 2001. 05. 1.évf. 1.sz. 13.p.

Kiss Tímea : Teknővájó és fémműves cigányok. Kézirat. hn. 1996. 6 p.

Kissné Györffy Adrienn: Egy népi kismesterség vagy munkafolyamat és szokincse. Kézirat. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola, Kaposvár, 1983. 36 p.

Kocsor Imréné: A kosárfonás. In: Széll János-Hodoroga Péter-Kocsor Imréné: Roma mesterségek. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 2001. 73-89.p.

Kósa Ferenc: Teknővájás. Búvár, 1980. 3.sz.

Leskó László: Burító a romák fölött. Szabad Föld, 1998.05.26.
5.p.

Lőrincz Sándor: Romanap paprikás hangulatban. Somogyi Hírlap, 1998.08.10. 1., 3.p.

Marczalfüredi: A teknőcsináló cigány. Dunántúli Hírlap, 1902.01.23.. X.évf. 9.sz. 1-2.p.

Ménes Attila: A kosaras. Romano Nyeveipe, 1988.08.16. II.évf. 16.sz. 3.p.

M.Gy.O.: A makádi fafaragó. Népszabadság, 1997.02.04.

Mórotz Eszter: A teknővájás idős mestere. Kisalföld, 1997.08.14.

Nagy László: Átvilágítják a romákat. Somogyi Hírlap, 2004.07.06. 1.p.

Nagy László – Gamos Adrienn: Kosárból font megélhetés. Somogyi Hírlap, 2001.11.02. 6.p.

N. Békefi Margit: A magyarországi teknővájó cigányok. Romológiai Kutatóintézet Közleményei 4. Romológiai Kutatóintézet, Szekszárd, 2001. 135 p.

Németh: Vesszőből templomot. Somogyi Hírlap, 1999.02.04. 6.p.

Novákné Békefi Margit: Teknős cigányok Gödöllőn. In: Bencsik János (szerk.): Erdős Kamill és a hazai romológia. Gyula, 2002. 99-113.p.

Orsós Jakab: Teknővájók. In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 6. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1997. 40-42.p.

Petercsák Tivadar: Adatok a teknővájó cigányok munkájához. A Miskolci Hermann Ottó Múzeum közleményei 14. Miskolc, 1975. 98-104.p.

Mk.: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 6. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1997. 53-59.p

Rácz Lajos: Szigetszentmiklósi körkép. Lungo Drom, 1999. 7.évf. 7.sz. 6-7.p.

Rácz Sándor: Többször is kaptunk Orsósék kenyereből. In: Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 63-65.p.

Romák Európában – Kiállítás Tulln-ban. Világunk, 2004. 6.évf. 2.sz. 22.p.

Rózsa Zsuzsanna: Teknőt, kismelencét tessék! Zalai Hírlap, 1997.11.10.

Szász György: Régi mesterségek nyomában. In: Kollár József (szerk.): Műhelymunka V. Szólnok, 1990. 18-23.p.

Sz.E.: A lépcsőtől a francia kastélyokig. Népszabadság, 1999.12.17. 27.p.

Széll János: A teknővájás (faművesség). In: Széll János-Hodoroga Péter-Kocsor Imréné: Roma mesterségek. Szaktudás Kiadói Ház, Budapest, 2001. 7-42.p.

Széll János-Hodoroga Péter-Kocsor Imréné: Roma mesterségek. Szaktudás Kiadói Ház, Budapest, 2001. 92 p.

Szemán László: Adócsaló favágók Tolnában. Népszava, 1995.11.20. 16.p.

Szuhay Péter: Nincs nehezebb az üres kosárnál. Amaro Drom, 1995. 5.évf. 5.sz. 18-19.p.

Tabajdi Teodóra: Cigány kézművesség. Kézirat. Baja, 1996. 11 p.

Teknővájás. Tolna Megyei Népújság, 1980.07.19. 8.p.

Teknővájó cigányok. Vasárnapi Újság, 1862. 37.sz. 435.p.
Mk: Képek a hazai népeletről XXIV. Nagy Miklós (szerk.): Magyarország képekben. Pest 1870. 383.p.

Teknővájót, fakanál készítő. Somogyi Hírlap, 1994.12.31.

Takács Zoltán: Romasziget nem középiskolás fokon. Világunk, 2004. 6.évf. 8.sz. 26-28.p.

Tuza: Amíg a korsó készül. Romano Nyevepe, 1987.06.16. I.évf. 16.sz. 5.p.

U.T. (Ungár Tamás): Kikosarazott boldogtalanság. Népszabadság, 2000.07.31. 8.p.

Urbán Ernő: Teknővájók közt. Szabad Föld, 1948. 26.sz. 4.p.

Várnai: Kosárból font megélhetés. Somogyi Hírlap,
2001.05.04. 16.p.

Volner Zsuzsanna: Cigány foglalkozások. Kézirat. Kaposvár,
1995. 4 p.

Fémművesség

A fémek megmunkálásának tudománya a cigányok munkáját a középkorban keresetté tette. Részint a háborús időszakokban a fegyverek készítésével, javításával tették nélkülözhetetlenné magukat. Elég csak II. Ulászló Bolgár Tamás vajda és népe számára kiadott levelére hivatkozni. Ezek a cigányok azért kaptak kiváltságot, mivel Zsigmond pécsi püspök számára készítették hadiszerszámokat.²⁰ Egyes helyeken a céhekbe tömörült mesterek a helyi hatóságokat kérték a cigány kovácsok számának, illetve az általuk végezhető munkának a szabályozására, mivel olcsó munkavégzésükkel nagy konkurenciát jelentettek a céhekbe tömörült mestereknek. Voltak ezért olyan városi hatóságok, ahol aztán megszabták a cigány iparosok számát, vagy felsorolásszerűen rögzítették azokat a munkákat, amiket a cigány kovácsok végezhettek el.

Természetesen nem teljesen tiszta foglalkozásokat kell elképzelni. A cigány kovácsok közt számos olyan volt, aki zenéléssel, napszámos munkával stb. is foglalkozott, ezzel egészítve ki jövedelmét, átvészelve azokat az időket, mikor munkája iránt nem volt kereslet. Például a Pesten 1832-ben megjelent *Közhasznú esméretek tárában* található egy leírás a cigányok különböző csoportjairól. A korabeli érdeklődő megtudhatta, hogy: „háromféle

²⁰ Mezey Barna (szerk.): A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986. 76-77.p.

cigányok találtak a mai időben Erdélyben és Magyarországon:

1. Lakós cigányok. Ezek a városok és faluk végén kunyhókban laknak és rendes foglalatosságukra nézve többnyire vagy vasverők, vagy hangmívészek.”²¹

A fémek megmunkálásával foglalkozó cigányok között egy külön csoportot képeztek azok, akik értettek a fémöntéshez. Árucikkeik a pásztorok, és állattartók közt sokáig keresettek voltak. Készítettek különböző méretű, és különböző állatokra való csengőket, díszített juhászkampókat, és minden olyan kisebb tárgyat, amit megrendeltek tőlük.

Ugyancsak sajátos csoportot képeztek a rendszerint szinto cigányok közül kikerülő köszörűsök és bádgosok. Bár a szintokat gyakran nevezik köszörűs cigánynak is (a búcsús, a ringlises, a mutatványos, a német, a vend stb. elnevezések mellett), de maguk közt pontosan számon tartották, hogy kik foglalkoztak ezzel az iparral (sleiferi), és kik készítettek ereszsatornákat, javítottak itatóvödröket, foltoztak edényeket. A vándorköszörűsök régebben talicskaszzerűen tolható köszörűs ládákkal járták a falvakat. A lábbal hajtott köszörűvel végezték el a megrendelt élezéseket, a fejszétől kezdve a késeken keresztül, akár a különös szakértelmet kívánó borotvák és ollók élezéséig. A későbbiekben már kerékpárral közlekedtek, ahol a kerékpárt felállítva, a pedálok tekerésével hozták működésbe eszközüket. Újabban lehet találkozni gépkocsival közlekedőkkel, akik a jármű csomagtartójában szállított villanymotorral hajtott géppel végzik munkájukat.

²¹ A korabeli felosztás szerint a cigányok 2. csoportját a kóbor cigányok, 3. csoportját pedig a lepedős cigányok alkották.

Jelentős volt a szegkovácsok tevékenysége, akik ácskapcsoktól kezdve a vasútnál használatos sínszögeken keresztül a csónakkészítéshez nélkülözhetetlen iszkápákig mindent csináltak. Számos újságcikket lehet arról olvasni, hogy ilyen kovácsoláshoz értő cigányokat vettek fel a MÁV javító műhelyeibe. A szegkovácsokból egy időben, a rendszerváltást megelőzően, még a többi ipari szövetkezethez hasonlóan szövetkezetek is alakultak. Az iszkápások munkájáról pedig főként folyóparti településeken, mint például Győrött vagy Szegeden megjelenő napilapokban találhatunk írásokat. A kolompár cigányok ugyancsak az állattartásban nélkülözhetetlen kolompokat készítették. Említhetjük még az üstkészítő cigányokat, akik munkája a mai Románia területén ma is keresett. Tavasztól ősziig vándorolva készítik a megrendelőknek rendszerint pálinka főzésére használatos berendezéseket.

A milliomos cigányok. Az Est, 1913.08.28. 9.p.

Az iszkápások sorsa. Győri Hírlap, 1895.07.10. 61.sz. 6.p.

Az üstfoltozó. Lungo Drom, 1993. 6.sz.

B.F. (Bodgál Ferenc): Cigánykovácsok Miskolcon a XVIII. században. Borsodi Szemle, 1962. 6.sz. 67.p.

Bakó Ferenc: A tiszai cigányok fémművészete. Néprajzi Értesítő, 1954. XXXVI. évf. 239-258.p.

Bakó Ferenc: Cigányok mesterségei. In: Bakó Ferenc: Kézművesség egy alföldi faluban. Tiszaigar 1949-1950. Tiszai Téka 3. Eger, 1992. 72-87.p.

Bakos Ákos: Amaró szakó di veszkeró máró. Az Est, 1930.05.25. 7.p.

Balázs Bea: Vastrónon. Világunk, 2003. 5.évf. 9.sz. 25-26.p.

Bálint B. András: Füstös összképek. HVG, 1983.03.12. 26-29.p.

Bodgál Feren : Cigányok, csengőöntés. Kézirat. Abádszalók, 1961. Ethnológiai Adattár, 6802. 1 p.

Bodgál Ferenc: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányok fémművészete. Ethnographia, 1965. 86.évf. 4.sz. 521-546.p.
Mk.: Borsod-Abaúj-Zemplén. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumok Baráti Köre, Miskolc, 1968. 25 p., ill. Múzeumi Füzetek, 20.

Bodgál Ferenc: A rézöntés technikájához. Ethnographia, 1959. 80.évf. 1–3.sz. 373.p.

Bodgál Ferenc: Cigánykovácsok és zenészek a szendrői járásban. Levéltári kijegyzés 1761-ből. Kézirat. In. Ethnológiai Adattár: 6823. 1 p.

Bodgál Ferenc: Cigánykovácsok. Kézirat. Borsodszirák, 1960. Ethnológiai Adattár: 6934. 4 p. mell: 23 p.

Bodgál Ferenc: Cigányok, cigánykovácsok. Kézirat. Barcika, 1960. Ethnológiai Adattár, 6935. 1 p.

Bodgál Ferenc: Csengőöntés, cigányok. Kézirat. Tiszaroff, 1961. Ethnológiai Adattár, 6803. 3 p.

Bodgál Ferenc: Kovácsok, cigánykovácsok. Kézirat. Bogács, 1961. Ethnológiai Adattár, 6804. 1 p.

Bodgál Ferenc: Kovácsok, cigánykovácsok. Kézirat. Hajdúböszörmény, 1961. Ethnológiai Adattár, 6821. 1 p.

Bodgál Ferenc: Kovácsok, cigánykovácsok. Kézirat, 1854-62. Ethnológiai Adattár 6820. 3 p.

Bodgál Ferenc: Kovácsok, cigánykovácsok. Kézirat. Nyíregyháza., 1961. Ethnológiai Adattár, 6822. 1 p.

Bódi Zsuzsanna : A gyermekek munkára nevelése egy szegkovács közösségben. Honismeret, 1994. 22.évf. 5.sz. 58-60.p

Mk.: Bereczki Ibolya (szerk.): Gyermekvilág a régi magyar falun. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei, 50.köt. Szolnok, 1995. 523-528.p.

Hk.: Kovalcsik Katalin (szerk.): Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. BTF-IFA-MKM, Bp. 1998. 207-211.p.

Bódi Zsuzsanna: Fémműves cigányok Magyarországon. In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány Néprajzi Tanulmányok 2. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1994. 107-121.p.

Mk.: Kethano Drom, 1993/2-3.sz. és 1993/8-9.sz.

Bors Lajos: A cigányok munkájára szükség volt. In: Demeter Zayzon M. (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest, Kőbányai Önkormányzat 1994. 66-71.p.

Cigány Krózosok karavánja. Szabadság (Nagyvárad), 1911.01.17. 5.p.

Czigány Béla: Szegkovács, iszkápás mesterség. Kézirat. Győr, 1950. 06. 28. Győri Xántus János Múzeum Néprajzi Adattára, 4/65. 4 p.

Csütörtökön a cigány-kovácsok egyletének... Győri Közlöny, 1868.06.14.

Dobry Lajos: Üstfoltozók között a Kribai utcában. Keleti Újság, 1943.06.06. 127.sz. 9.p.

Ecsedi István: Csengőöntés ősi módon Hajdúböszörményben. In: Jelentés Debrecen sz.k. város Déri Múzeumának 1930. évi működéséről és állapotáról. Debrecen, 1931. 86-96.p.

Emberségesebb életet várnak az érsekújvári cigányváros lakói. Esti Kurír, 1938.12.31. 297.sz. 4.p.

Erdős Kamill: Beszámoló – néprajzi tárgyvásárlási gyűjtőútjáról 1961 jún. Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar megyékben. Kézirat. Erkel Ferenc Múzeum, Gyula 1961. 18 p. 744. sz.

Mk.: Kárpáthy Gyula (szerk.): Apostolok módján. Bp. Smdigital kiadó, 1999. 103-118.p.

Erdős Kamill: Beszámoló Erdős Kamill néprajzi tárgy vásárlási gyűjtőútjáról. In: Vekeredi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 241-262.p. Eredeti: Ethnológiai Adattár, 7046.

Erdős Kamill: Beszámoló Erdős Kamill néprajzi-tárgyvásárlási gyűjtőútjáról 1961 június 20-30. Kézirat. Gyula, 1961. 17p. Jósa András Múzeum, 481.sz. (1 pld. az Erkel Ferenc Múzeumban is található Beszámoló néprajzi tárgyvásárlási gyűjtőútról 1961 jún. cím alatt.)

Erdős Kamill: Fémműves cigányok. Néprajzi Értesítő, 1962. 44.évf. 9-306.p. Mk: Vekeredi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 111-127.p.

Erdős Kamill: Fódozó-cigány műhely felszerelésének leírása. In: Vekeredi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. Eredeti: Ethnológiai Adattár, 6768.

Erdős Kamill: Jelentés Erdős Kamill gyűjtőútjáról 1961. május 10-20-áig. In: Vekeredi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 203-239.p. Eredeti: Ethnológiai Adattár, 6768.

Erdős Kamill: Néprajzi tárgyak vásárlása cigánykovácsoktól. In: Vekeredi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. Békéscsaba 1989. Eredeti: Ethnológiai Adattár, 7045.

Erdős Kamill: Üstfoltozó cigányok. Lungo Drom, 1993. 9.sz. (Az eredeti közlés helyét nem tüntetik fel.)

Farkas Pál: A vándorköszörűs. Romano Nyeveipe, 1988.08.30.
II.évf. 17.sz. 8.p.

Figaró: Sztrájk a "lapon". Győri Hírlap, 1893.06.11.

Hagymási Sándor: Hagyományos cigány foglalkozások
Túrkevéen. Honismeret, 1985. 13.évf. 3.sz. 41-47.p.

Hlavay Richard: Roma vállalkozás Nógrádmegyében.
Népszabadság, 1995. 03. 31. 12.p.

Ismét szövetkeznek a megyeri romák. Népszabadság,
1995.01.27.

István Lajos: A korondi cigány mesterségekről. In: Demeter
Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben.
Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 78-84.p.

Kahler Frigyes: Adalékok a XVI. századi pénzhamisítás
kérdéséhez. Múzeumi Kurír, 1971. 3.sz. 35-40.p.

Kása László: Egy cigány kovács és családja életéről. In:
Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet,
részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 61-
63.p.

Kémek-e a milliomos cigányok? Aradi Közlöny, 1913.07.29.
8.p.

Kiss Lajos: Cigányfogások Hódmezővásárhelyről. Néprajzi
Értesítő, 1928. 20.évf. 1.sz. 49.p.

Kiss Tímea: Teknővájó és fémműves cigányok. hn. kézirat in.
(1996) 6p.

Kolompár cigányok. Vasárnapi Újság, 1862. 27.sz.

Komáromy András: Az Erdélyország királyi könyvekből. Történelmi Tár, 1911. 220-247.p.

Korompai Erzs: Drótozni, foltozni! Romano Nyevepe, 198711 03.I.évf.22.sz. 8.p

Kovácsüzem létesítését tervezik. Népszabadság, 1991.02.14.

Kovácsy Tibor: Gödörben és kávéházban. Amaro Drom, 2005. 15.évf. 3.sz. 24-25.p.

Kőmives Lajos: A tordai cigány-nábob. Keleti Újság, 1927.05.28. 10.évf. 117.sz. 5.p.

Krónikás: A cigánykovácsok. Magyar Vaskereskedő, 1904.11.27. 7.p.

Krónikás: Czigány-kovács községek. Magyar Vaskereskedő, 1906.07.15.10-11.p.

Krónikás: Mátyás király kovácsai. Magyar Lakatosmesterek Lapja, 1907.12.01. 4.p.

Kucska Ferenc: Győri szegkovácsok. In: Bana József – Perger Gyula (szerk.): Pillanatképek a romák múltjából. Győr A Romológiai Kutatóintézet Közleményei 1., 1998. 111-122.p.

M. Ladvenicza Ilona: A csobánkai cigányok szegkovácsolása. Néprajzi Értesítő, 1955. 47.évf. 227-240.p.

Máté Mihály: Eltűnő foglalkozások a szinto cigányoknál. Ethnographia, 2003. 114.évf. 1-2.sz. 117-123.p.

Máté Mihály: Horváth Tamás kályhát készít. Kézirat. Dombóvár, 2003. 11. 3 p.

Megszűnt a cigányszövetkezet. Népszava, 1992.03.20.

Ménes: Hinta a város felett. Romano Nyeveipe, 1988.08.30.
II.évf. 17.sz. 5.p.

Mészáros György : Mesterségek, cigány kézművesség.
Napjaink, 1986. 25.évf. 1.sz. 31-35.p.

Mészáros György: Lovari-texte aus Ungarn Acta Linguistica
Academiae Scientiarum. 1968. 173-190.p.

Milliomos cigányok otthonában. Szabadság (Nagyvárad),
1912.02.10. 3.p.

Molnár Gyula: Makula Gusztáv konyári cigány kovács.
Múzeumi Kurír, 1973. 2.évf. 2.sz. 73-74.p.

Molnár Mihály: A vándorköszörús. Balassagyarmati
Honismereti Híradó, 1988. 1-2.sz. 79-88.p.

Nemcsak a jég hátán, de a Szamos homokjából is megél a
cigány. Magyar Újság (Kolozsvár), 1942.07.07. 4.p.

Németh István: Foltoz is a görgetegi köszörús. Somogyi
Hírlap, 1998.02.26. 6.p.

Oláh Sándor: Szeretnek, s szükségük es van reám. In: Gagyí
József (szerk.): Egymás mellett élés. Csíkszereda Pro Print
kiadó, 1996. 195-204.p.

Perger Gyula: Cigánykovácsok Győr megyében. A győri
iszkapások. In: Domonkos Ottó (szerk.): Arrabona 34. A
Xántus János Múzeum és a Győr-Sopron-Moson Megyei
Múzeumok évkönyve. Győr, 1995. 269-319.p.

Rehák Aranka: Az első cigányszövetkezet vége. Népszabadság, 1992.03.31.

Réthy Lajos: Üstfoltozó cigányok. In: Nagy Miklós (szerk.): Magyarország képekben. Pest, 1870. 384-385.p.

Rézműves Melinda: Pala o slejfaritika roma. A köszörús cigányok. Amaro Drom, 2000. 10.évf. 2.sz. 24-25.p.

Somlyó Zsuzsa: Mi lesz, ha a titkok sem kellenek? Romano Nyevepe, 1987. 05. 19. I.évf. 10.sz. 4.p.

Somogyvári József: A piliscsabai szegkovácsok. Romano Nyevepe, 1987.07.01. I.évf. 13.sz. 4.p.

Sz.L.: Látogatás a rablógyilkos Varga testvérek cigányfalujában. Az Est, 1937. 01.10. 11.p.

Szabó Kálmán: Csöngettyű és kolomp a kecskeméti pásztorság kezén. Néprajzi Értesítő, 1932. 24.évf. 2.sz. 68-75.p.

Szepesi József: Fejlődő szövetkezet. Romano Nyevepe, 1987.07.28. I.évf. 15.sz. 8.p.

Szikora András: A szegkovács. Amaro Drom, 1992. 2.évf. 2.sz. 18-19.p.

Szilágyi Zoltán: A doromb. Élet és Tudomány, 1981. 35.sz.

Szuhay Péter: Bakó Ferenc a cigány kézművesség alkalmi kutatója. Amaro Drom, 1994. 4.évf. 8.sz. 25-27.p.

Tabajdi Teodóra: Cigány kézművesség. Kézirat. Baja, 1996. 11 p.

Takács Béla: Doromb, fűrő, iszkápa. Debreceni fémműves cigányok. Élet és Tudomány, 1980. 35.évf. 20.sz. 620-622.p.

Terény János: Bolgár Tamás vajda. Bányászati és Kohászati Lapok, 1934. 67.évf. 134-136.p.

Timaffy László: Cigánykovácsok. In: Magyar Néprajz III. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 261-264.p.

Vándor cigány-család. Vasárnapi Újság, 1864. 10.sz.

Vándorköszörűs. Lungo Drom, 1993. 10.sz.

Végh József: A tepsikészítő cigányok munkája. Kézirat. Debrecen, 1940. 6 p. Ethnológiai Adattár, 1849.

Volner Zsuzsanna: Cigány foglalkozások. Kézirat. Kaposvár, 1995. 4 p.

Z.Sz.: Terka, a milliomos cigánylány. Népszabadság, 2002.01.07.

Kereskedő

A cigány kereskedők jó példái a foglalkozásváltásnak. Ezt a tevékenységet azért választották, hiszen nem időhöz kötött, helyváltoztatással, közlekedéssel jár. De még az egyes csoportokon belül is érdekes átstrukturálódás figyelhető meg:

A lovak iránti keresletcsökkenéssel párhuzamosan kezdtek másra szakosodni az addigi állatkereskedők. Egy részük régiségekkel, más részük használt autók adásvételével, tollgyűjtéssel stb. kezdett foglalkozni.

Napjainkban ismét keresetté váltak a lovak. Sokan keresnek akár sportlovaglás, akár fogathajtás céljából lovakat, de megnövekedett a vágóhidak (főként a külföldi vágóhidak) kereslete is. Ezért ismét megjelent ez a kereskedelmi ág. Ma a különböző helyeken tartott állatvásárok mindegyikén megtaláljuk újra a cigány lókereskedőket.

A különböző kereskedelmi ágak közt természetesen nem lehet éles határt húzni. A cigányok igyekeznek egyszerre több lábon állni, és minden olyan dolog adásvételével foglalkozni, ami haszonnal kecsegtet. Így például a tollgyűjtő is megvásárol bármi mást – szarvasagancsot, régi, kidobásra ítélt teknőket, bútorokat stb. –, ha úgy látja, hogy azt haszonnal adhatja tovább.

A kereskedői rangsor végén helyezkednek el azok, akik „faluznak”, azaz a falvakat járják. Értékesebb tárgyat vagy olyan dolgot, amelyet nem lehet gyorsan továbbértékesíteni, ők nem tudnak megvásárolni, hiszen rendszerint nincs akkora tőkájük, hogy azt huzamosabb ideig befektethessék. Értékesebb tárgy feltűnésekor

jelzést adnak egy nagyobb presztízzsel rendelkező kereskedőnek. A nagyobb presztízzsel bíró kereskedők azok, akik már csak vásárokra járnak és ott adnak, vesznek, illetve – a rangsor legtetején állók – akik valamelyik nagyvárosban önálló üzlettel rendelkeznek. Ők aztán a sikeres üzlet után megfelelő részesedést, általában 5-10% közti összeget fizetnek a jelzést adónak, azaz a közvetítőnek.

Természetesen olyan kereskedéssel foglalkozókat is találunk, akik semmiféle engedéllyel nem rendelkeznek. Ilyen árusokkal főként nagyobb városokban találkozhatunk, például Budapest aluljáróiban. Ők a nagykereskedőktől felvásárolt virágot, zöldséget stb. árusítják némi felárral.

Érdekes csoportját képviselték a kereskedő cigányoknak a colári cigányok.²² A colári cigányok a XX. század során jelentek meg Magyarországon. Nevezik őket lepedős vagy abroszos cigányoknak is. A nevüket úgy eredeztetik, hogy régebben lepedők, szőnyegek–colo – és szőttesek készítésével és árusításával foglalkoztak.

Több cigány csoportnál általában az ipar és a kereskedelem nem válik el, gondoljunk csak a famunkát végző beásokra, aki elkészítették a teknőket, melencéket, fakanalakat, és azokat a falvakban élelemre cserélték, vagy a piacon, vásárban értékesítették. A colári cigányoknál ez módosult. Bár biztosan készítettek lepedőket, szőtteseket és szőnyegeket – hiszen még 20-25 évvel ezelőtt Kaposváron egyikük rendszeresen csinált rongyszőnyegeket, és azt árusították –, a későbbiekben ez változott olyan módon, hogy a

²² Máté Mihály: A dombóvári colár cigányok. Kézirat. Dombóvár, 2002. 27 p.

készítéssel felhagyva csak a kereskedelemmel foglalkoztak. Viszont megmaradtak a különböző textíliák értékesítésénél.

Érdemes megfigyelni, hogy a kereskedéssel foglalkozó cigányok közösségei ma is élő közösségek. A közösség tagjainak ugyanaz az értékrendjük a külső környezet felé és a közösséggel szemben is. Rendszerint ugyanazt a foglalkozást is folytatják. A közösség tagjai állandó és folytonos kapcsolatban vannak egymással. Az állandó kapcsolattartás az információk folyamatos kicserélődését is jelenti, ami az ilyen típusú kereskedő tevékenységnél nélkülözhetetlen.

A) Általános kereskedők

Balogh Beáta: Szalát az illatos szegfűnek. Amaro Drom, 1998. 8.évf. 8.sz.8-11.p.

Bekes József: Bűn-e a gazdagság. Mai Nap, 1991.12.17.

Bíró Mária: Cigányvajda a kocsmáros. Somogyi Hírlap, 2003.10.30.

Cs. Kovács Attila: A piac sztrájk miatt elmaradt. Kisalföld, 2004.03.11. 8.p.

Cs. Kovács Attila: A rendelet szerint a helyieké az előny. Kisalföld, 2004.01.30. 8.p.

Csalog Zsolt: Zsibpiac. Amaro Drom, 1993. 3.évf. 7.sz. 12.p.

Dal: Varázsfütyty! Roma Magazin, 1993. 1.évf. 1.sz. 31.p.

Gallyas Gyula: Zoltán futása. Népszabadság, 2001.07.23. 7.p.

Hajnal László Endre: Nagyvárosi cigányok az új gazdasági környezetben. Regio, 1999. 10.évf. 1.sz. 84-102.p.

Házalókönyv Barcsa Lajos részére. Kézirat. Kaposvár, 1949.02.03. 39 p.

Házalókönyv Kovács Máté kaposvári lakos részére. Kézirat. Kaposvár, 1943.08.21. 39 p.

Hovanyecz László: Gazdag szegények. Népszabadság, 1990.11.21.

Ihárosi Ibolya: Döbröközi kereskedő. Tolnai Népújság, 1992.07.01.

Kisberk Szabolcs: Százasé' egy csomag. Magyar Nemzet, 2004.04.28.

Korompai Erzsébet: A porcelánbaba két arca. Romano Nyevipé, 1987.07.01. I.évf. 13.sz. 8.p.

Kovács Vince: Utcára teszik a Seuso-per egykori koronatanúját. Blikk, 2004.03.27. 4.p.

Kozma Blanka: Hús forintért csokorját. Romano Nyevipé, 1989.05.23. 3.évf. 10.sz. 2.p.

Lakatos Elza: "Megkeresem a tányér ételre valót". Amaro Drom, 2003. 13.évf. 8.sz. 20-21.p.

Lakatos Elza: Akik elmennek az üzletért a világ végére is. Roma régiségkereskedők. Phralipe, 1999. 10.évf. 11-12.sz. 59-63.p.

Mk: Love te kerem-roma régiségkereskedők címmel. Beszélő, 3.folyam. 5.évf. 5.sz. 106-112.p.

Hk: Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Budapest Osiris-MTA, 2000. 163-175.p.

Lakatos Elza: Roma hagyományörzés az átalakuló megélhetési lehetőségek korában. Társadalom és Honvédelem, 2004. 8.évf. 1-2.sz. 9-31.p.

Lengyel János: Találkoztam boldog romával is. Somogyi Hírlap, 2003.12.24. 7.p.

Máté Mihály: A dombóvári colári cigányok. Kézirat. Dombóvár, 2004.06. 7 p.

Máté Mihály: K.M. házalókönyve. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 3.sz. 58-59.p.

N.B.D.: A diófa árnyéka. Börtön Újság, 1997.08.29. 3.p.

Németh József: Kisfiú virággal. Romano Nyeveipe, 1988.01.21. II.évf. 1.sz. 2.p.

R.L.: A bazáros trükkje. Romano Nyeveipe, 1989.02.28. 3.évf. 4.sz. 3.p.

Rác Lajos: A nyugodt álom garanciája. Romano Nyeveipe, 1988.08.06. 2.évf. 16.sz. 3.p.

Rác Lajos: A piaci árus. Cigány Hírlap, 1997. 3.évf. 5.sz. 7.p.

Rácz Lajos: Enni pedig kell... Lungo Drom, 1999. 7.évf. 4.sz. 19.p.

Rácz Lajos: Két négyzetméter. Romano Nyeveipe, 1987.09.08. I.évf. 18.sz. 3.p.

Szécsi Magda: "Akárki parancsol, egyre nehezebb a népnek..." Lungo Drom, 2003. 11.évf. 10.sz. 20-21.p.

Szécsi Magda: Magamban bíztam mindig. Lungo Drom, 2001. 9.évf. 7.sz. 11.p.

Takács Zoltán: Csak magára számíthat. Somogyi Hírlap, 2004.04.17. 7.p.

Técsi: Ócskaságok. Jászku Kronika, 1995.06.21.

Templomi tolvajok elítélése. Népszabadság, 2004.03.04. 23.p.

Ungár Tamás: Menők és csórók. Népszabadság, 1991.02.02. 24.p.

Várad: Régiségkereskedők. A legalitás és az illegalitás határán. Vándorúton, 2001. 1.évf. 1.sz. 16.p.

B) Állatkereskedők

A cigány, mint lócsiszár. Hazánk s a Külföld, 1872. 28.sz. 224.p.

Berkes Kálmán: A tolvaj élet ismertetése. Budapest, 1888, 182 p.

Cs.D. (Csánki Dezső): A magyarországi cigányok történetéhez. Ethnographia, 1890. I.évf. 164.p.

Doros Judit: Szarvas: béklyóban a lótartók. Népszabadság, 2003.10.13. 9.p.

Erdős Kamill: Cigány lókereskedők Magyarországon. In: Vekeredi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba, 1989. 89-92.p.

Erostyák Zoltán: A déalföldi cigány kupeczek vásári szokásai és kapcsolat-rendszere. In: Bárh János (szerk.): Tükörképek a Sugovicán. Katona József Múzeum, Kecskemét, 1997. 97-101.p.

Horváth Judit – Stalter György: Lóvásár. Amaro Drom, 1992. 2.évf. 18.sz. 16-27.p.

Korompai Erzsi: Lóvásár. Romano Nyeveipe, 1987.12.01. I.évf. 24.sz. 7.p.

Kőszegi Edit – Szuhay Péter: Ádámot embernek neveltem, és kupecnek. Amaro Drom, 1994. IV.évf. 2.sz. 22-24.p.

M. Kiss Csaba: Akik a vén gebéből is paripát varázsolnak. Meglepetés, 2000.06.27-2000.07.03. 26.sz. 27.p.

M. Ladvenicza Ilona: Adatok a cigány kupeczek lógyógyító és mesterkedő eljárásaihoz. Néprajzi Közlemények, 1967. 12.évf. 1-2.sz. 12.p.

Mészáros György: Mesterségek, cigány kézművesség. Napjaink, 1986. 25.évf. 1.sz. 31-35.p.

Pintér Csaba: A kupec. Kézirat. hn. 1996.05.10. 9 p.

Somogyi Ferenc: Kupectrükkök lóvátévésre. Pandúr, 1994.09.21. 26.p.

Stewart, Michael: Játék a lovakkal, avagy a cigány kereskedők és a szerencse. Kultúra és Közösség, 1989. 16.évf. 4.sz. 21-40.p.

Mk: Phralipe, 1990. 1.évf. 8-9.sz. 11-20.p.

Szalontai Ferenc: Cigányfurfang. Csendőrségi Lapok, 1942.02.15. 123-124.p.

Végh Alpár Sándor: Volt egyszer egy csodás lókupec. Magyar Nemzet, 1996.06.15. 12.p.

Mezőgazdasági munkások

Bár az 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás adatai szerint a cigányok igen nagy része élt mezőgazdasági munkák végzéséből, ez a tevékenység a cigány mesterségekről kialakult későbbi közgondolkodásban valahogy „elfelejtődött”, nem szerepel a klasszikusan emlegetett hagyományos foglalkozások között.

Számos cigány ember dolgozott termelőszövetkezetekben, állami gazdaságokban. A rendszerváltás után, amikor tömegesen váltak munkanélkülivé, a szociális ellátás mellett jelent ismét meg, hogy a falun élő cigány emberek a kiosztott földeken legalább a saját ellátásukhoz szükséges növényeket megtermelhessék.

Az 1990-es évek második felétől aztán több programot is találhatunk szerte az országban, ahol ezt a tevékenységet, mint megélhetést biztosító foglalkozást támogatták; hasonlóan a különböző haszonállatok tartásához. Sajnos azonban ezen a téren csak néhány esetben lehet igazi „sikertörténetről” hírt olvasni.

A) Földművelés

A Magyarországi Cigányokért Közalapítvány pályázatot hirdet kedvezményes kerti mag és ültetésre alkalmas burgonya biztosítására. Lungo Drom, 2002. 10.évf. 1.sz. 26.p.

Angyal L.: Zűrös uborkaszüret – idénymunkások kálváriája. Vas Népe, 1998. 08. 15.

B.M.(Berta Mária): Gazdálkodó romák. Dunántúli Napló (Mohács), 2003.07.30. 1.p.

B.M.: Uborkaszüret a romaföldeken. Somogyi Hírlap, 2001.07.25. 4.p.

B. Tóth Gyula: Ózdon is beindult a szociális földprogram. Lungo Drom, 1998. 6.évf. 7-8.sz. 12.p.

Ba.: Pályázatok romáknak. Somogyi Hírlap, 1999.07.27. 3.p.

Bakos András: Autópálya a cigánysoron. Délvilág, 1997.10.16.

Balogh András: Remények romos istállók árnyékában. Észak-Magyarország, 1995.01.26.

Balogh János – Lakatos Zoltán: Cigány földművesek Gulácson. Kelet-Magyar-ország, 1994.07.12.

Balogh Mária: Bagamérban a tormára esküsznek. Szabad Föld, 2001.09.21. 57.évf. 38.sz. 6.p.

Bandi a családfenntartó. Somogyi Hírlap, 1999.06.01. 12.p.

Banka: Gazdálkodnak a jászteleki romák. Új Néplap, 1997.10.03.

Bíró László – Gelencsér László – Scerafin József – Szijjártó András – Tóth Tamás: A cigányság és a mezőgazdaság kapcsolatáról. (Vélemények, tapasztalatok, módszerek). Budapest, 1997. 63p. (Megtalálható: Az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet könyvtárában.)

Bíró Mária: Málnát termesztenének a romák. Somogyi Hírlap, 2001.04.26. 6.p.

Bíró Mária: Önmagukon segítenek a romák. Somogyi Hírlap, 2001.08.03. 6.p.

Bús Ella: Föld, föld, föld. Reform, 1997.12.02. 10.évf. 45.sz. 27.p.

Czene Gábor: A vidéki romák tizede kap mezőgazdasági támogatást. Népszabadság, 1998.04.02. 5.p.

Cs.: A cigány lakosoknak ismét szervez földprogramot.... Dunántúli Napló, 1999. 03.03. 4.p. Baranyajenő község.

Cs.: A nagydobszai cigányok kiskerteket akarnak. Dunántúli Napló, 1999.02.25. 5.p.

Cs.J.: Tanulják a földművelést. Dunántúli Napló, 1999.02.18. 6.p.

Cs.J.: Vállalkozni próbálnak. Dunántúli Napló, 1999.02.23. 6.p.

Csigafarm a megélhetés. Somogyi Hírlap, 1998.06.30.

Csuti J.: Földművesek lesznek. Dunántúli Napló, 1999.04.20. 6.p.

Csuti J.: Hatszáz forintjuk sincs. Dunántúli Napló, 1999.03.25. 6.p.

Csuti J.: Kertet művelnek a romák. Dunántúli Napló, 2002.04.02. 5.p.

Csuti J.: Vissza az ingyenföldre. Dunántúli Napló. 1999.11.15. 4.p.

D.É.: Roma farmerek. Kanizsa, 1999.11.18. 14.p.

Domján Mihály: A szocdemek agrárpolitikájáról. Előszó, 1990.02.20. 2.évf. 2.sz. 2-3.p.

Doros Judit: Szakolyi milliók földprogramból. Népszabadság, 1999.09.09. 8.p.

Doros Judit: Szociális földek: az egyetlen kiút? Népszabadság, 2002.10.29. 8.p.

Egyetértésben a kisebbséggel. Déli Hírlap, 1997.12.23.

Farkas Tibor: Pályázaton nyert burgonya. Cigány Hírlap, 1997. 10-11. 3.évf. 4.sz. 18.p.

Fulókércsi roma alapítvány. Déli Hírlap, 1998.08.04.

Gajdács Emese: Megint a kisemberek járnak rosszul. Békés Megyei Nap, 1998.01.03.

Galambos Béla: Háló a romáknak. Kelet-Magyarország, 1997.12.29.

Gazdaként is megállják a helyüket. Lungo Drom, 2004.08.
2.évf. 8.sz. 13.p.

Gombaüzem romáknak. Vas Népe, 1997.12.05.

Gor: Farmer lehet a romákból. Heves Megyei Nap,
1998.02.10.

Gottschalk: Tizenhat család jutott földhöz. Heves Megyei Nap,
1997.11.15. 1., 3.p.

Gy.: Második esztendeje művelik Kerecsenden a
romaföldeket. Heves Megyei Hírlap, 1997.04.19.

H.I.: Sikeresen zárult a "trükkös" földprogram. Észak-
Magyarország, 1998. 09. 21.

Havas Gábor (szerk.): Gazdálkodó cigányok. Autonómia
Alapítvány, Budapest, 2001. 125 p.

Herczeg Béla: Málnatelepítés Ötvöskönyiban. In: Havas
Gábor (szerk.): Gazdálkodó cigányok. Autonómia Alapítvány,
Budapest, 2001. 57-78.p.

J.Gy.: Füzetek kezdő gazdáknak. Jászkun Krónika,
1998.05.25.

Józsa Zoltán: Munkára és pontosságra nevel. Lungo Drom,
2001. 9.évf. 6.sz. 21.p.

K.Zs.: A bagaméri cigányság és a torma. Hajdú-Bihari Napló,
1998.06.03.

K.Zs.: Foglalkoztatási tervek. Hajdú-Bihari Napló,
1998.09.29.

Kállai Fatime: Roma Tsz. indult Nyíradonyban. Rominfo, 2001. 4.évf. 3-4.sz. 4-5.p.

Keresztény Gabriella: Roma téesz Hangonyban. Szabad Föld, 1995.03.07.

Kié lesz a legszebb hevesi kert? Vándorúton, 2001. 1.évf. 1.sz. 22.p.

Konyhakertek romáknak. Népszabadság, 2003.08.23. 6.p.

Kóródi Miklós: Bagamér, a torma hazája. In: Havas Gábor (szerk.): Gazdálkodó cigányok. Autonómia Alapítvány, Budapest, 2001. 11-29.p.

Kóródi Miklós: Uborkatermesztés Gacsályon. In: Havas Gábor (szerk.): Gazdálkodó cigányok. Autonómia Alapítvány, Budapest, 2001. 101-118.p.

Kovácsné Varga Ilona – Lévai Péter – Sury Tamás – Szijjártó András: A cigánység megélhetését támogató mezőgazdasági program hatásvizsgálatának néhány eredménye. (Az első ütemben szerzett tapasztalatok). Kézirat. Budapest, 1997. 40 p. (Megtalálható az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet könyvtárában.)

Körmendi Lajos: Földesztergályos és lapáttechnikus társaság. Jászkun Krónika, 1998.11.05.

Krumplival kampányolnak a romák. Népszava, 2002.03.26.

Krutek József: Munkalehetőséget pályáznak a romák. Somogyi Hírlap, 2001.04.24. 6.p.

Lakatos Kálmán: Mi magunk – saját magunkért – holland segítséggel. Encsi Hírek, 1997. 11.sz.

Lévai Péter – Sury Tamás – Szijjártó András: A cigányság megélhetését támogató mezőgazdasági programok hatásvizsgálatának néhány eredménye (A második ütemben szerzett tapasztalatok). Kézirat. Budapest, 1997. 37 p. (Megtalálható: Az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet könyvtárában.)

M.B.: Földprogram Zsadányban. Békés Megyei Hírlap, 1998.06.29.

M.K.: Termelnek a cigányok. Kelet-Magyarország, 1998.10.09.

M.M.: Ceres-szerencse: segítség minden oldalról. Békés Megyei Hírlap, 1998.01.31. Sarkad

Ma: Vizsolyban lakásokat renováltak. Déli Hírlap, 1997.07.24.

Magyar Mária: A csarnok lesz az áldozat? Békés Megyei Hírlap, 1998.01.05.

Mauthner (Mauthner Ilona): Megnyílt a roma centrum. Tolnai Népújság, 2001. 10.20. 5.p.

Mauthner: Roma kertbarátok. Tolnai Népújság, 2002.07.07. 1.p.

Morogtak, akik nem kaptak. Déli Hírlap, 1998.06.22.

Munkát teremtenek. Tolna Megyei Népújság, 2002.03.27. 6.p.

N.L.: Földprogram. Kelet-Magyarország, 1998.11.09.

N.L.: Földprogram Demecserben. Kelet-Magyarország, 1998.12.28.

N.L.: Földprogram Rakamazon. Kelet-Magyarország, 1998.09.15.

N.L.: Pályázatok a romákért. Kelet-Magyarország, 1998.02.11

N.L.: Roma gazdák. Kelet-Magyarország, 1998.06.23.

N.L.: Romakézben a kapanyél. Somogyi Hírlap, 1999.06.22.
3.p.

N.L.: Szövetkezet a romáknak. Somogyi Hírlap, 1999.12.17.
6.p.

Nábrádi Lajos: Kapaszzkodó szabolcsi romák. Lungo Drom, 1998. 6.évf. 4.sz. 6.p.

Nábrádi Lajos: Lungo Drom Naményban. Cigány Hírlap, 1997. 3.évf. 5.sz. 3.p.

Nádvágó karcagi romák. Új Néplap, 1998.11.30.

Nagy László: Dologra fogva. Somogyi Hírlap, 1998.06.10.

Nagy László: Kapcsolatépítő romák. Somogyi Hírlap, 1999.06.18. 6.p.

Négyessy Zita: A télről gondoskodó, csodatévő cigányok. Heves Megyei Hírlap, 1998.06.26.

Németh: Vetőmagot a kertbe. Somogyi Hírlap, 1999.04.08.
6.p.

O.F.: Két cigány család nekivágott. Békés Megyei Nap, 1997.12.19.

O.F.: Mentálhigiénés tábor. Békés Megyei Nap. 1998.08.07.

Olsó krumpli roma családoknak. Népszabadság, 2002.03.26. 5.p.

P.: Kezdődik a tiszaburai szociális földprogram. Új Néplap, 1998.02.12.

Mk: Lungo Drom, 1998. 6.évf. 2.sz. 12.p.

P.: Megszokta a roma a szántást. Új Néplap, 1997.10.09.

P.É.: Senkinek sem kell veteményföld? Új Néplap, 1998.01.22. 1., 3.p.

Pá.: Fehér mályva helyett évelő sóvirág. Tolnai Népújság, 2004.06.11. 5.p.

Pályázat saját konyhakertre. Napló, 1998.01.12.

Közölte még: Heves Megyei Nap, 1998.01.13.

Pályázatok romák számára. Nógrád Megyei Hírlap, 1998.02.19. Phralipe, 1993. 4.évf. 1.sz. 13-15.p.

Pta: Mag a megélhetésért. Észak-Magyarország, 1998.11.21.

R.G. (Ranner Gizella): Szokja a cigány a szántást. Kethano Drom, 2001. 9.évf. 3-4.sz. 54.p.

Roma megélhetési program. Siklós és Siklósvidék, 2000.12.19. 3.p.

S.: Legyen-e roma polgárőr a faluban? Tolna Megyei Népújság, 2004.05.20. 4.p.

Scipiades Erzsébet: A piros cigány traktor. Magyar Hírlap, 1999.07.10. 8.p.

Scipiades Erzsébet: Romaföldek. Népszabadság, 1995.10.21. 23.p.

Segítség babócsai cigánycsaládoknak. Somogyi Hírlap, 1997.07.24.

Szabó Zoltán: Segítség a romáknak. Új Kelet, 1998.01.02.

Szabó Zoltán: Szociális földprogram. Új Kelet, 1998.01.06.

Szaniszló: Szövetkezetben a hangonyi romák. Déli Hírlap, 1995.01.23.

Százezrek konyhakertre. Kelet-Magyarország, 1998.11.23.

Szirmai István: A zalai "A Nostru" családi farmgazdálkodás programja tapasztalatairól. Roma Hírmondó, 2000 dec. 1.évf. 2.sz. 5.p.

Szociális földprogram. Délmagyarország, 1998.01.10.
Közölte még: Délvilág

Szuhay Péter: Utóparasztosodó cigányok az északkelet-magyarországi régióban.

T. Zs. (Tar Zsuzsanna): Program a romákért. Magyar Nemzet, 2002.03.26.

Tamcsu József: Saját kert – romáknak. Dunántúli Napló, 2000.02.23. 9.p.

Tamcsu József – Hovay Viktor: Többen dolgozhattak volna. Dunántúli Napló, 2001.01.03. 9.p.

Tanfolyam cigányoknak. Tolna Megyei Népujság, 2002.11.23. 11.p.

Tar Zsuzsanna: Esély a gazdálkodó cigányoknak. Magyar Nemzet, 2001.11.24.

Teleki József: Szociális földeket osztottak a rászorulóknak. Világunk, 1999. 1.évf. 6.sz. 29.p.

Tisler: Segély helyett termőföldet. Napló, 1997.04.04.

Tóth József: A mezőgazdaságban dolgozó cigányok helyzete. Szövetkezeti Híradó, 1986. 5.sz.

Tóth Péter: A mezőgazdaság problémái a Roma Egyesület gazdálkodásának tükrében. Kézirat. Szakdolgozat. Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetemen, Budapest, 1997.

UG.: Agrártámogatás romáknak. Dunántúli Napló, 2001.11.17. 8.p.

Új kerítés Lábodon. Somogyi Hírlap, 1998.10.27.

Ungár Tamás: Márkó és az oldiak. Népszabadság, 2001.09.10. 12.p.

Varga Attila: Torgyán levél Tiszadobra. Népszabadság, 1998.10.02. 8.p.

Várnai Ágnes: Vállalkozó romák Kadarkúton. Somogyi Hírlap, 1997.06.18.

Várnai Ágnes: Esély a romák megélhetéséhez. Somogyi Hírlap, 1998.09.16. 7.p.

Várnai: Pályázaton nyert lehetőség. Somogyi Hírlap, 1998.01.12.

Várnai: Tengeri termett a kadarkúti romáknak. Somogyi Hírlap, 1997.09.24.

Vég Zoltán Ákos: Tuzsér. In: Csongor Anna – Lukács György (szerk.): Roma munkaerőpiaci programok. Autonómia Alapítvány, Budapest 2003. 179-195.p.

Vézsé: Földprogram – romáknak. Zalai Hírlap, 1998.02.25.

B) Állattenyésztés

"A Művelt Cigányifjúságért" Alapítvány: Farm bemutató. Gyomaendrőd, 2001.

Bíró László – Gelencsér László – Scerafin József – Szijjártó András – Tóth Tamás: A cigányság és a mezőgazdaság kapcsolatáról (Vélemények, tapasztalatok, módszerek.) Kézirat. Budapest, 1997. 63 p. Megtalálható az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet könyvtárában.

Blahe Márta: Farmgazdálkodási program Gyomaendrődön. Világunk, 2001. 06. 3.évf. 6.sz. 7-9.p.

Doros Judit: Szociális földek: az egyetlen kiút? Népszabadság, 2002.10.29. 8.p.

Gáldonyi Magdolna: Farm a cigány családoknak. Somogyi Hírlap, 2001.11.17. 6.p.

Gamos: Lakócsai zöldmunkaprogram. Somogyi Hírlap, 2001.11.28. 14.p.

Gamos: Romakézben a sertésfarm. Somogyi Hírlap, 2004.07.20. 4.p.

Gamos: Sertést hizlalnak a romák. Somogyi Hírlap, 2002.04.04. 1.p.

Gombák helyett sertések. Kelet-Magyarország, 1998.02.05.

K.E.: Szerencsés, aki megfogta a disznó farkát. Amaro Drom, 2003. 13.évf. 7.sz. 15.p.

Kovácsné Varga Ilona – Lévai Péter – Sury Tamás – Szijjártó András: A cigányság megélhetését támogató mezőgazdasági program hatásvizsgálatának néhány eredménye. (Az első ütemben szerzett tapasztalatok.) Kézirat. Budapest, 1997. 40p. Megtalálható az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet könyvtárában.

Lévai Péter – Sury Tamás – Szijjártó András: A cigányság megélhetését támogató mezőgazdasági programok hatásvizsgálatának néhány eredménye. (A második ütemben szerzett tapasztalatok.) Kézirat. Budapest, 1997. 37 p. Megtalálható az Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet könyvtárában.

Lévai Péter – Szijjártó András: Mezőgazdasági programok a cigányság körében. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet, Budapest, 1998. 71 p.

M.K.: Jószágtartás önkormányzati segítséggel. Kelet-Magyarország, 1998.09.08.

M. Kiss Csaba: Akik a vén gebéből is paripát varázsolnak. Meglepetés, 2000.06.27.- 2000.07.03. 26.sz. 27.p.

N.L. (Nagy László): A boldogulás magja. Somogyi Hírlap, 1998.12.09.

N.I.: Nem jut kacska a cigánycsaládoknak. Somogyi Hírlap, 1998.06.15. 1.p.

N.L. (Nagy László): Csirkére pályázó romák. Somogyi Hírlap, 1998.05.15. 8.p.

N.L.: Vemhes kocák a romáknak. Somogyi Hírlap, 1997.10.24.

Nagy Gusztáv: Bukás ló nélkül. Romano Nyevepe, 1988.09.27. II.évf. 19.sz. 3.p.

Nagy László: Csirkesegély a romáknak. Somogyi Hírlap, 2002.06.24. 1.p.

Nagy László: Libatoll postafordultával. Somogyi Hírlap, 1998.12.18. 6.p.

Pályázatok romák számára. Nógrád Megyei Hírlap, 1998.02.19.

R.R.: Debreceni cigánysoron nagy a sírás-rívás. Függetlenség, 1939.06.18. 137.sz. 7.p.

Szabó Zoltán: Segítség a romáknak. Új Kelet, 1998.01.02.

Szirmai István: A zalai "A Nostru" családi farmgazdálkodás programja tapasztalatairól. Roma Hírmondó, 2000 dec. 1.évf. 2.sz. 5.p.

Sármunka

A falun élő cigányok foglalkoztak nyaranta vályogvetéssel. Ezt a munkát tavasztól őszig folytatták. Télen pedig vagy zenéltek vagy alkalmi napszámos munkákat vállaltak a falusi gazdáknál.

A vályogot rendszerint a lakóhelyükhöz közeli területen készítették. Itt gödröt ásva előkészítették az agyagos sarat, amibe pelyvát, töreket kevertek, többször átkapálták a tökéletesebb keveredés érdekében. A kész sarat formákba tömték és egy sík részen kiborították, „kivetették”, majd megfelelő idő után megfordították, hogy a másik oldal is száradhasson. Bizonyos szárazságot elérve a kész vályogot összerakták, mivel így eredményesebben meg tudták védeni az időjárás viszontagságaitól. Végül pedig a kész vályogot a megjelenő vevőknek értékesítették.

A vályogból épített, vagy vert fallal készült házakat évente karban kellett tartani, oldalukat tapasztani kellett, amit főként ugyanezek a cigány emberek végeztek el.

Aratás után a falusi házaknál a gabonát rendszerint a ház padlásán tárolták. A tárolóhely kialakítása céljából a padlást is évente, a betakarítás előtt, letapasztatták a cigányokkal.

De készítettek még a házban használatos búbos kemencéket vagy udvaron használatos kenyérsütő kemencéket, amikre a hagyományos paraszti gazdálkodásnál ugyancsak szükség volt.

A vályogvetéssel, a sármunkával foglalkozó cigány csoport volt az, amelyik rendszeresen napszámos munkát

vállalt, és földműveléssel, állattenyésztéssel kapcsolatos munkákat végzett.

A vályogvető. Lungo Drom, 1993. 5.sz.

Egy cigány falu. Hazánk s a Külföld, 1872. 48.sz. 385.p.

Bors Lajos: A cigányok munkájára szükség volt. In: Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 66-71.p.
Csonka Sanyi: Sziasztok! Csodalámpa, 1997. 12.sz. 13.p.

Gönczy Lajos: A vályog az új, régi építőanyag. Lungo Drom, 1996. 5.évf. 6.sz. 19.p.

Faludi Ádám: Cigányélet. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 2.sz. 50-51.p.

Farkas Kálmán: Vályogvetők fohásza. Lungo Drom, 1995. 3-4.sz. 18.p.

Hagymási Sándor: Hagyományos cigány foglalkozások Túrkevéen. Honismeret, 1985. 13. évf. 3.sz. 41-47.p.

Hajnal László Gábor: A vályogvető balladája. Börtön Újság, 1997.08.01. 5.p.

Kiss Lajos: A vályogvető. In: Kiss Lajos: A szegény emberek élete I. kötet. Budapest, 1981. 221-224.p.

Konrád László: Magad uram, ha téglád nincsen! Tolnai. Népújság, 1994.07.23. 4.p.

Korompai Erzs: Vályog-sors. Romano Nyeveipe, 1988.08.02.
2.évf. 15.sz. 7.p.

Kovács József: Vályogvető Vasasról. Romano Nyeveipe, 1992.
09. 6.évf. 12.sz. 8.p.

Lakatos Mihály: A nehéz sors egybekovácsolta őket. In:
Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet,
részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 59-
61.p.

Me Som: Élő házak. Amaro Drom, 1993. 3.évf. 9.sz. 10-11.p.

Mészáros György: Mesterségek, cigány kézművesség.
Napjaink, 1986. 25.évf. 1.sz. 31-35.p.

Nagy Gusztáv: Soltvadkert kora délelőtt. Romano Nyeveipe,
1987.08.25. I.évf. 17.sz. 4.p.

R-s.: Vályogvető cigányok. Vasárnapi Újság, 1869 17.sz.
228-229.p.

Tabajdi Teodóra: Cigány kézművesség. Kézirat. Baja, 1996.
11 p.

Tóth Béla: Visszajáró vándorcigányok. In: Demeter Zayzon
Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest
Kőbányai Önkormányzat, 1994. 73-74.p.

Zenészek

A cigányok zenélésével a legkorábbi időktől foglalkoznak tudományos körökben. Liszt Ferenc 1861-ben magyarul is megjelent könyvében²³ egyenesen a magyar zenével azonosította a cigányok által játszott muzsikát, heves vitát kiváltva ezzel az állításával.

A zenével foglalkozó cigányok belső társadalma is erősen tagolt volt. Számos falun lakó cigány zenész a nyári időszakban vályogvetéssel, napszámos munkával foglalkozott, és csak a téli időszakban muzsikált.

A városban lakó muzsikus cigányok már állandó zenekarokat szerveztek, és különböző szórakozóhelyeken zenéltek. Számos híres zenész külföldön is ismertté vált, Európán kívül a többi földrészen is felléptek. Csak az 1867-es kiegyezés ideje előtt külföldön fellépő cigány zenészekről vaskos monográfia készült.²⁴

Nem kevésbé vaskos az a kiadvány, amelyben Sárosi Bálint az 1776-1903 közti hazai sajtóban megjelent azon írásokat gyűjtötte össze, amelyek a cigány bandákról tudósítottak.²⁵

Csak az 1930-as években vált szét a cigányzene és a cigány zene fogalmi kettőse - elsősorban a Csenki

²³ Liszt Ferenc: A cigányokról és a cigányzenéről Magyarországon. Heckenast, Pest, 1861. 328 p.

Új kiadás: Mercurius Kiadó, Budapest, 2004.

²⁴ Szíjjártó Csaba: A cigány útra ment. Masszi Kiadó, Budapest, 2002. 550 p.

²⁵ Sárosi Bálint: A cigányzenekar múltja. Nap Kiadó, Budapest, 2004. 477 p.

testvérek gyűjtőmunkájának eredményeképpen²⁶, de Bartók Béla tanulmánya is segítette ezt a kérdést tisztázni.²⁷

Különösen ki szokták emelni a szerzők a cigányzenekarok részvételének tényét és fontosságát az 1948-as szabadságharcban, ahol az egyes harcoló alakulatokat egy-egy zenekar lelkesítette a harcra. A szerepüket a szabadságharc bukása után is nagyra értékelték a magyar identitás megtartásában.

Ez a zene olyan népszerű volt, hogy még a kisvárosokban is több zenekar működött, ahogy a következő bibliográfiában találhatunk tanulmányt Kaposvár, Mezőtúr, Makó, Szeged, Debrecen, stb. cigány zenészeiről.

Ma annak lehetünk tanúi, hogy az éttermi zene iránt a kereslet nagyon lecsökkent. Számos cigány zenész maradt így foglalkozás nélkül. Van olyan megye, ahol a munka nélküli zenészeket mint közmunkásokat alkalmazzák, és különböző rendezvényeken lépnek fel.²⁸

A munka nélkül maradt zenészek, illetve utódaik közül számosnak a tehetségét a zeneművészeti főiskola elvégzése után ismerhette meg a világ. Köztük vannak komolyzenei előadóművészek, de világhírű jazz muzsikuskok is.

²⁶ Csenki Imre – Csenki Sándor: Bazarózsza. Zeneműkiadó, Budapest, 1955 151 p.

Csenki Imre – Csenki Sándor: Cigány népdalok és táncok I-II. Zeneműkiadó, Budapest, 1977. 20 p., ill. 23 p.

Csenki Imre – Csenki Sándor: Cigány népballadák és keservesek. Európa Kiadó, Budapest, 1980. 136 p.

²⁷ Bartók Béla: Cigányzene? Magyar zene? Ethnographia, 1931. 42. évf. 2. sz. 49-61. p.

²⁸ B. Papp László: Köz munkában játszik a Monti csárdást. Népszabadság, 2004. szeptember 25. 9.p.

Az autentikus cigány zene pedig a cigánykutatók - pl. Víg Rudolf, Bari Károly, Kovalcsik Katalin stb. - munkája nyomán és a különböző hagyományörző együttesek megalakulásával vált ismertté. A cigány népzene és népköltészet még ma is megtalálható eleven hagyomány. Az oláh cigány identitás vizsgálatánál állapították meg, hogy az éneknek különösen nagy szerepe van a cigány identitás megőrzésében.²⁹

A dalok előadásának meghatározott formája van. Az énekes minden esetben engedélyt kér a jelenlévőktől, hogy „elmondhasson egy igaz beszédet”. (Engedelmo mangav tumendar! Kamos te phenav tumenge ekh shukar, chachi vorba. T’aven baxtale! Engedelmet kérek tőletek. Szeretnék elmondani egy szép igaz beszédet. Legyetek szerencsések!) Az ének előadása után pedig ismételten felkösönti a jelenlévőket.

Az identitás megőrzése mellett a dalok konfliktus feloldó szerepe is igen fontos.

A magyar népköltészeti gyűjtők is sokat köszönhetnek a cigány előadóknak, mivel például a régi székely népballadák leginkább cigány előadóknál őrződtek meg. Pl. Ráduly János gyűjtőútja során a legtöbb teljes székely balladát egy cigány énekesnő tudta a gyűjtőnek elénekelni.³⁰

Az ehhez a témakörhöz mellékelt bibliográfiában az anyag bősége miatt – válogatva a régebben és a

²⁹ Ld. Michael Stewart: Daltestvérek. T-Twins Kiadó, MTA Szociológiai Intézet, Max Weber Alapítvány, Budapest, 1984. vagy Kovalcsik Katalin: Ami a dalban van, az a cigány beszéd. In: Bari Károly (szerk.): Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról. Gödöllő, 1998. 31-52.p.

³⁰ Ráduly János: Kibédi népballadák. Kriterion, Bukarest, 1975. 220 p.

napjainkban megjelent írásokból – igyekeztem csak a legfontosabbakat és a legérdekesebbeket bemutatni.

2000 cigányházasság, 897 rajkószületés egy év alatt. A Mai Nap, 1938.07.07. 150.sz. 2.p.

A cigány zenészekért. Együtt Egy Hazában, 2004. 1.évf. 2-3.sz. 18.p.

A cigánybörze megszűnt. Pesti Napló, 1912.06.18. 143.sz. 8.p.

A cigánymuzsika és a zeneiskola. Új-Somogy, 1944.08.17.

A cigányok tiltakoznak a népzeneészek konkurenciája miatt. Szegedi Napló, 1926.12.01. 275.sz. 3.p.

A cigányzenélés alkonya. Hajdú-Bihari Napló, 1998.11.06.

A csehek nem adtak beutazási engedélyt Járóka Lacinak, a hétesztendős budapesti primásnak. A Mai Nap, 1932.11.18. 4.p.

A magyar cigányzene külföldön. Vasárnapi Újság, 1873.08.17. 398.p.

A magyar cigányzenészek és a Mabi. Pesti Hírlap, 1936.07.25. 11.p.

A mi cigányainkról. Komáromi Lapok, 1905.09.09. 36.sz. 3.p.

A mi cigányainkról. Komáromi Lapok, 1903.10.10. 41.sz. 2-3.p.

A pesti cigánysoron nagy a sírás-rívás. Megszüntetik a rajkó-zenekarokat. A Mai Nap, 1939.10.12. 232.sz. 12.p.

A szegedi cigánysoron. Szeged, 1921.10.30. 7.p.

A szegedi első zenekar félévi távollét után... Szegedi Híradó, 1879.09.13.

Albert Györgyi: Hazatérők. Indiában turnéztak a rajkók. Magyar Hírlap, 2004. 03.13-14. 28-29.p.

Állásnélküli király a József-körúton. Kis Újság, 1939.10.23. 4.p.

Amikor a kaposvári Simlicius-Barca híres cigányprímás telefonon keresztül muzsikált a pécsieknek. Új-Somogy, 1944.03.24.

Apró Ferenc: Cigányprímások a 19. századi Szegeden. In: A Dugonics Társaság Évkönyve 1993-1995. Szeged, 1995. 177-197.p.

Apró Ferenc: Ifj. Erdélyi Náci. Szeged, 1993. 12.sz. 31-33.p.

B.A.: Hírhedett zenészei a világnak. Délvilág, 1997.09.01.
Megjelent még (rövid hírben): Zalai Hírlap 1997.09.09.

B.B.(Barabás Béla): Mohácson a napokban tartott roma napon avatták fel a város nagy hárfása, Gertner János emlékére készített táblát. Dunántúli Napló (Mohács), 2001.08.15. 1.p.

B.J.(Babay József): Nótás Bihari János házára feltették az emléktáblát. Budapesti Hírlap, 1928.08.15. 185.sz. 13.p.

B.M.L.: Cigányzenészek emléktáblája. Dunántúli Napló, 1999.05.08. 4.p.

B.M.L.: Emléktábla Szigetváron az Oroszlán falán. Dunántúli Napló, 1999. 04. 27. 9.p.

B. Papp László: Közmunkában játszák a Monti-csárdást. Népszabadság, 2004.09.25. 9.p.

Babuczay György: Éjszakai beszélgetés egy híres cigányprímással, aki Pancsován Mackensent "megrikatta". Déli Hírlap, 1939.03.06. 52.sz. 10.p.

Babusa Dóra: Muzsikusok öröksége. Világunk, 2004. 6.évf. 7.sz. 21.p.

Bakó Endre: Az adottság nem elég. Hajdú-Bihari Napló, 1977.11.20.

Bakos Ákos: A cigányherceg kisfia, a cigánygróf megnyerte örökösödési perét. Az Est, 1936.02.08. 36.sz. 7.p.

Baranyi Béla: „Sohasem cigánynak, hanem művészeknek tekintettek". Amaro Drom, 2002. 12.évf. 2.sz. 20-21.p.

Barát Endre: Bolygótűz. Zenemű Kiadó, Budapest, 1966. 370 p.

Bartalus István: A magyarok zenéje és zenészei. Egyetértés, 1884.01.16. 18.évf. 16.sz. 1-2.p., 17.sz. 1.p., 18.sz. 1.p.

Bartalus: Újabb zeneköltészetünk. (cikksorozat) Budapesti Közlöny, 1867. 6/28., 7/3., 7/13., 8/11., 9/1., 9/28., 10/8., 12/5.

Bartalus: Zenészetünk hajdan és most. (cikksorozat) Budapesti Hírlap, 1859. 06 22., 06 23., 06 28., 06 29., j07 01., 07 02., 07 05., 07 12., 07 13.

Bcs.: Sikerkoncert. Új Néplap, 1998.12.21. 1., 3.p.

Beke Farkas György (1911-1978). Amaro Drom, 2003. 13.évf. 10.sz. 5.p.

Beke: A cigányprímáslány. Nők Lapja, 1996. 49.sz. 31.p.

Békés Attila: Ki tudja, meddig húzhatod? Kurír 1998.02.04. 10.p.

Békési Ágnes: Muzsikusok. Pont Kiadó. Budapest, 2003. 138p.

Bemutatjuk Kopár Antalt. Együtt Egy Hazában, 2004.07.1.évf. 3.sz. 17.p.

Benedek Zoltán: Jeles primások, nótaszerzők Nagykárolyban. Művelődés, 2000. 53.évf. 1.sz. 23-25.p.

Mk: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 11., Budapest, 2002. 39-42.p.

Benkő András: Salamon János (1824-1899). Művelődés, 2000. 53.évf. 1.sz. 21-22.p.

Bényei József: Napjainkban is: "húzzátok, cigányok..." Hajdú-Bihari Napló, 1998.11.23.

Berkes Béla: Családi hegedű. Budapest, 1944. 136 p.

Beszterczey Judit: "Katonazenésznek tartom magam". Amaro Drom, 2004. 14.évf. 3.sz. 30.p.

Bj.: Szegény komáromi cigányok! Komáromi Lapok, 1928.06.21. 87.sz. 5.p.

Bleyer György: Magyar cigányok meghódították Nürnberget. Temesvári Hírlap, 1931.01.20. 15.sz. 4.p.

Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok. 11. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2002. 141 p.

Bodó Béla: Cigányok. Pesti Napló, 1936.05.17. 10.p.

Bolygó: A muzsikus cigány. Szabadság, 1890.12.05. 15.évf. 283.sz. 1.p.

Borbély Sándor: Az aranyosszékiek táncza. Ethnographia, 1891. 2.évf. 243-246.p.

Both: Fellépnek Gyöngyösön, Németországról álmodnak. Békés Megyei Hírlap, 1998.06.22.

Bozsoki Mihály: Búcsú Fátyol Mihálytól. Csongrád Megyei Hírlap, 1980.02.08. 5.p.

Böhm Gusztáv: A magyar zene és cigányokról. Aradi Híradó, 1859.01.02. 2.évf. 1.sz.

Brauer-Benke József: A magyar cigányzenészek és társadalmi kapcsolatrendszereik. Valóság, 2003. 1.sz. 57-65.

Bukta Zsuzsa: Primás relikviák a múzeumban. Élet és Irodalom, 1989.02.10.

Bura Karcsi Nagyváradon. Nagyvárad, 1914.07.04. 5.p.

C. Tóth Béla: Cigányzene Bergen-Belsenben. Népszabadság, 1979.11.14.

Cigány pótszilveszter a Kinizsi utcában. Az Est, 1936.01.03. 14.p.

Cigányok. Pesti Napló, 1913.01.04. 4.sz. 10.p.

Cigány-vizit. Szegedi Napló, 1926.10.22. 242.sz. 3.p.

Cigányzenész marad Nyáry József, aki óriási vagyont örökölt anyjától – egy lengyel grófnőtől. A Mai Nap, 1935.11.08. 254.sz. 8.p.

Czigányzene hangverseny. Győri Hírlap, 1902.03.02. 51.sz. 6.p.

Csányi Ignácné: A kunszentmiklósi zenész cigányság története. Kunszentmik-lós Városi Könyvtár, 1999. 45p.

Csemer Géza: 36. Rácz Laci. Előszó, 1989.10.24. 1.évf. 6.sz. 14.p.

Csemer Géza: Egy cigányprímás halálára. Csongrád Megyei Hírlap, 1989.10.24.

Csemer Géza: Rácz Pali cigányprímás. Előszó, 1989.09 25. 1.évf. 3.sz. 12.p.

Csemer Géza: Rajkó Jubileumi évkönyv. Budapest, 1997. 189 p.

Csongor Győző: Dankó Pista. Szeged, 1958. 71 p.

Csonka Ernő: Nyílt titkok. Romano Nyevepe, 1989.04.25.
3.évf. 8.sz. 3.p.

Csűrös Emilia: Ötszáz évvel ezelőtt telepedtek meg magyar földön az első cigányzenészek. Keleti Újság, 1937.03.21.
20.évf. 66.sz. 6.p.

D.I.: Eltemették Berkes Bélát, a királyok cigányát. Új Magyarország, 1935.02.26. 4.p.

D.I.: Kétségbeejtő helyzetbe kerültek a cigányzenészek. Keleti Újság 1939. 05. 05. 22.évf. 101.sz. 6.p.

D. Karádi Katalin: A muzsika örömet szerez és megvigasztal. Hajdú-Bihari Napló, 1998.12.24.

D.M.: Orvosnak készül és szegény cigányokat akar gyógyítani egy budapesti cigányprímás. Új Hírek, 1937.11.28. 2.p.

D. Magyar Imre: Eltűnő értékek. (Könyvismertetés: Békési Ágnes: Muzsikások). Amaro Drom, 2004. 14.évf. 4.sz. 31.p.

D.V.J.: Szeretett volna a tévében, rádióban szerepelni. Hajdú-Bihari Napló, 1998.07.16.

Dal: Arcok közelről. Roma Magazin, 1993. 1.évf. 1.sz. 22.p.

Dankó Gábor magyar cigánynak szobra van New-Yorkban. Budapesti Hírlap, 1928.03.15. 62.sz. 9.p.

Dankó Pista nyomdokain járva. Észak-Magyarország, 1998.11.30.

Rövidítve közölte még: Heves Megyei Nap, Jászkun Krónika, Komárom-Esztergom Megyei Hírlap

Dankó Pista: Önéletrajz. Romano Nyeveipe, 1989.04.25. 3.évf. 8.sz. 6-7.p.

Dányi László: A primás tánca. Délvilág, 1998.04.04. 1., 4.p.

Dárdai Zsuzsa: Cigányzenészek. Romano Nyeveipe, 1988.01.21. 2.évf. 1.sz. 6-7.p.

Decsi Kiss János: Ki veszi át a vonót? Tolnai Népújság, 1997.11.01.

Dezső Ernő: A magyar cigányokra szomorú farsang vár. Magyarország, 1926. 01.10. 9.p.

Di Sayde, Alex (Kiss Gyula): A hortobágyi primás herceg. Phralipe, 1999. 10.évf. 2.sz. 25-27.p.

Diósi Ágnes: Cigány zenészek? Zenész cigányok? In: Murányi Gábor (szerk.): „Egyszer karolj át egy fát!” TIT, Budapest, 1986. 160-168.p.

Diószeghy Miklós: A detronizált cigánykirállyal. Budapesti Hírlap, 1934.09.30. 221.sz. 11.p.

Doby Béla: Kegyeletsértés? Romano Nyeveipe, 1987.10.06. 1.évf. 20.sz. 2.p.

Dömötör Sándor: Mióta muzsikusok Magyarországon a cigányok? Ethno-graphia, 1934. 45.évf. 3-4.sz. 156-178.p.

Durst Judit: "Mi jó muzsikuscsalád vagyunk" – Péliné Nyári Hilda életrajzi regényének olvasatairól. Beszélő, 2003. 1-2.sz. 62-70.p.

Egy cigányprimás szobra. Magyarország, 1900.09.30. 6.p.

Egy híres cigányprímás halála. Magyarország, 1900.09.30.
7.p.

Egy szegedi cigányprímás elbeszéli a francia fogsága borzalmait. Szegedi Napló, 1915.09.19. 224.sz. 5-6.p.

Egyesületbe tömörültek a körmendi cigányzenészek. Rábavidék, 1925.02.01.4.p.

Elhunyt idősebb Sánta Ferenc. Népszabadság, 2003.05.06.
20.p.

Eltűnőben a cigányzene. Hajdú-Bihari Napló, 1998.07.16.

Emléktábla avatás Szolnokon. Világunk, 2004. 6.évf. 5-6.sz.
31.p.

Emléktábla. Népszabadság, 2003.09.05.22.p.

Emléktáblát avattak. Világunk, 2003. 5.évf. 9.sz. 5.p.

Erdős István: A cigányzene hőskora és összefüggése a nyelvvel, a polgárosodással. In: Ranner Gizella (szerk.): Indiától – Hazáig. Budapest Cigány Tudományos és Művészeti Társaság, 2002. 89-98.p.

Erdős István: A primáskirály (Rác Pali). Palócföld, 2000.
46.évf. 1.sz. 108-118.p.

Erdős István: Messze kéklík a Duna. B-Humanitas Studio.
Budapest, 2002. 327p.

Esztjő: A budapesti cigánysoron nagy a sírás, rívás.
Magyarság, 1924.08.03. 7.p.

- Évva Lajos: Czinka Panna. Reform, 1870. 149.szám
- F. Kováts Éva: Cigányzene. Tolnai Népszerűség, 2003.05.24. 5.p.
- F.M.: Zenészsors Csongrád megyében. Romano Nyevepe, 1988.10.25. 2.évf. 21.sz. 4.p.
- F.M.: Zenészsors. Romano Nyevepe, 1987.09.08. 1.évf. 18.sz. 1.p.
- Faggyas István: A cigányzene Gömörben. KLTE, Debrecen, 1993. 132 p.
- Farkas Kálmán: A cigányzene rangja. Lungo Drom, 2000. 8.évf. 7.sz. 12.p.
- Farkas Kálmán: A világ legkisebb hegedűje. Lungo Drom, 1998. 6.évf. 9.sz. 11.p.
- Farkas Kálmán: Dada Jancsi álma. Lungo Drom, 1995. 3.évf. 10.sz. 21.p.
- Mk: Kethano Drom, 1998. 6.évf. 1.sz. 21-22.p.
- Farkas Kálmán: Elnémult hegedűk. In: Farkas Kálmán: Elnémult hegedűk. Szolnok, 2000. 17-56.p.
- Farkas Kálmán: Milleniumi primásverseny. Lungo Drom, 2000. 8.évf. 8.sz. 19.p.
- Farkas Zsombor: Szintén zenész. Új Dunatáj, 2003. 8.évf. 1.sz. 27-37.p.
- Fás: Erdélyben vályogot vetni küldték, Newyorkban cigányprimás lett az új Rigó Jancsi. Keleti Újság, 1926.10.18. 236.sz. 2.p.

Fátyol Mihály: A fesztivál mérlege. Romano Nyevipe, 1988.06.21. 2.évf. 12.sz. 5.p.

Fátyol Mihály: Aki dudás akar lenni. Romano Nyevipe, 1988.01.21. 2.évf. 1.sz. 4.p.

Fátyol Tivadar: A győztes primásról – ajándék ürügyén. Romano Nyevipe, 1988.01.21. 2.évf. 1.sz. 5.p.

Fátyol Tivadar: Bihari János. Romano Nyevipe, 1988.10.25. 2.évf. 21.sz. 4-5.p.

Fátyol Tivadar: Molnár László (1954-2003). Lungo Drom, 2003. 11.évf. 9.sz. 21.p.

Fátyol: Országos cigány-zenekari fesztivál Szolnokon. Romano Nyevipe, 1988. 06.07. 2.évf. 11.sz. 8.p.

Fáy István: Volt-e a cigányok között zeneszerző? Vasárnapi Újság, 1859.10.16.

Fazekas Valéria: Magyar József. Debrecen (Várospolitikai hetilap), 1987.06.13. 6.p.

Féderer Ágnes: Éljenek a borraalóból? Népszabadság, 1999.04.09. 9.p.

Felletár Béla: Makói primások és zenészdinasztiák. Városvédő és Szépítő Egyesület, Makó, 1997. 117 p.

Rövidített formában: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 11. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2002. 11-38.p.

Felletár Béla: Nyizsnyai Gusztáv és Makó. Csongrád Megyei Hírlap 1984.05.11.

Felletár Béla: Romapassió. A legkisebb Fátyol. Reggeli Délvilág, 1996.01.08. 1., 5.p.

G.E.: A cigányprímásra emlékeztek. Békés Megyei Nap, 1998.11.05.

Gelencsér Ferenc – Raduly József: Királyok primása, a primások királya. 100 Tagú Cigányzenekar, Budapest, 1997. 88 p.

H.Zs.: Prímásverseny a Hungáriában. Délmagyarország, 1998.11.28.

Halmos Béla: Ádám István széki primás. Zenetudományi Dolgozatok, 1980. 85-113.p.

Mk: Virágvölgyi Márta – Felföldi László (szerk.): A széki hangszeres népzene. Budapest, 2000. 398-425.p.

Hk: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 11. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2002. 85-110.p.

Hanczik János: Emlékl a szigetvári cigányzenészeknek! Szigetvári Polgár, 1999.05.26. 9.p.

Harkály Elemér Emil: Népismereti gondolatok – zenész cigányok a múltban és jelenben. Kapu, 2004. 17.évf. 4.sz. 47.p.

Harmath Pál: Prímások, kontrások, vajdák, rajkók és más cigányok. Esti Kurír, 1941.01.02. 1.sz. 6.p.

Hegedűs Sándor: Évfordulók – események. Farkas Miska. Lungo Drom, 2004. 12.évf. 6.sz. 19.p.

Hegedűs Sándor: Könyvespolcunk. Sárosi Bálint: A cigányzenekar múltja. Lungo Drom, 2004. 12.évf. 8.sz. 16-17.p.

Hegedűvel a világ körül. Beszélgetés Sánta Ferenc hegedűművész-prímással. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 3.sz. 41-43.p.

Horváth Béla hegedűművész útban a világhírnév felé. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 1.sz. 42.p.

Horváth Gyula lett a vonópárbaj győztese. Lungo Drom, 2005. 13.évf. 1.sz. 5.p.

Hubay Sándor: Vércse külföldön is húzta a talpalávalót. Magyar Hírlap (melléklet), 1996. 01.24. 3.p.

ifj. Boros Mátyás: Cigányzenészek régen és ma. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 4.sz. 72-73.p.

ifj. Erdélyi Náci. Pallas lexikon 6.kötet. Budapest, 1893.303.p.

Ignác Rózsa: Nincsenek többé cigányok. Demokrácia, 1948.02.15. 7.sz. 5.p.

Ignác Tünde Anna: Halódó hagyomány? Amaro Drom, 1997. 7.évf. 7.sz. 18-19.p.

Mk: Internet Roma Page, 1999. 3 p.

Jávorszky Béla Szilárd: Ki tudja, meddig húzzák? Népszabadság, 2000.09.23. 22-23.p.

Jeles zenekarvezetőnk Erdélyi Ignác társulatával... Szegedi Híradó, 1879.09.11.

Józsa Zoltán: Ötven éve primás. Lungo Drom, 2002. 10.évf. 2.sz. 18.p.

Jubileumot ül Radics Béla a királyok primása. Nagyvárad, 1926.05.09. 8.p.

Juhász Júlia: A szórakoztatás nem semmiség. Családi Lap, 1994. 1.sz. 42-43.p.

K.A.: Nem cigánykérdés, hanem kulturális kérdés. Amaro Drom, 1998. 8.évf. 9.sz. 11-12.p.

K.K.: Világhódító útra készül egy magyar cigánylány. Magyar Újság, 1933. 08. 22. 100.sz. 6.p.

K.L.: A primás, aki összenőtt Kunhegyessel. Jászkun Krónika, 1998.03.30.

Kállai Ernő: A cigányzenészek helye és szerepe a magyar társadalomban és a magyar kultúrában. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): Tér és terep. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. 327-345.p.

Kállai Ernő: Cigányzenészek és külföldi lehetőségeik. Mozgó Világ 2000. 6.évf. 10.sz. 96-101.p.

Kállai Ernő: Cigányzenészek. In: Kovács András (szerk.): Roma migráció. MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2002. 72-90.p.

Kárpáthy Gyula: A centenárium (id. Magyar Imréről). In: Kárpáthy Gyula: Menet közben. Budapest SM digital kiadó, 1997. 39-42.p.

Kárpáthy Gyula: A milleneumi emlékmű előtt... (A "Derűs király" Boross Lajosról). Napló, 1996.08.20.

Mk: Kárpáthy Gyula: Menet közben. Budapest. 1997. 103-105.p.

Kárpáthy Gyula: A szabadságharc cigány honvédei - tábori zenészei. Kethano Drom, 1998. 6.évf. 1.sz. 11-13.p.

Mk: Milleniumi Magazin, 1999. 5-7.p.

Kárpáthy Gyula: Most lenne 70 éves. Kethano Drom, 1994. 2.évf. 9.sz.

Mk: Kárpáthy Gyula: Menet közben. Budapest SM digital kiadó, 1997. 43-47.p.

Keéky István: Régi cigány, híres cigány. Pesti Hírlap, 1938.09.24. 9.p.

Kerényi: Cigánybál. Magyar Narancs, 1996.02.29. 9.sz. 32.p.

Két hír Erdélyi Ignác zenekaráról. Szegedi Híradó, 1860. télhó.

Koncz Ádám: Egy elcsendesült hegedű. Boros Géza (1933-2002). Tolna Hírlap, 2003. 01.15. 1.sz. 11.p.

Kordos: Nő viszi a prímet a Rajkó zenekarban. Vasárnapi Blikk, 2004.04.18-19.p.

Korompai Erzs: A klarinét választott engem. Romano Nyeveipe, 1988.10.25. 2.évf. 21. sz. 5.p.

Korompai Erzs: A SZOT-díjas primás. Romano Nyeveipe, 1988.01.21. 2.évf. 1.sz. 6.p.

"Korunk legnagyobb cigány primása". Amaro Drom, 2004.
14.évf. 5.sz. 8.p.

Kovács Boglárka: Nem kell a magyar zene a luxushajóra.
Kurír, 1998.04.24. 2.p.

Kovács József Hontalan: Mohácsi tamburások. Cigány Hírlap,
1996.04.28. 2.évf. 4.sz. 6.p.

Kovács Lydia: A cigánykaszárnyában. Háborús kép a
cigánymuzsikusok hazájából. Magyarország, 1916.11.19. 13-
14.p.

Kovács Mihály: Búcsú Kállai Jánostól. Kethano Drom, 2003.
11.évf. 2.sz. 16.p.

Kovács Sándor: Ahol a nóta terem. Tiszántúl, 1914.01.06.
4.sz. 5-6.p.

Kovács: Újévi beszélgetés Járóka Sándorral. Romano
Nyevepe, 1987. 1.évf. 2.sz. 2.p.

Kovácsy Tibor: Gödörben és kávéházban. Amaro Drom, 2005.
15.évf. 3.sz. 24-25.p.

Kovácsy Tibor: Tüttüs, Csicsó, Banyák, Bacsik és a többiek.
Amaro Drom, 2005. 15.évf. 2.sz. 26-27.p.

Kő András: A cigányprimás utolsó útja. Magyar Nemzet,
2003.05.14. 15.p.

Köszeghy Árpád: A cigányokról. Zenelap, 1898. 11.sz.

Kövess József: Harminc év emlékeiről beszél Puskás Béla, a
jubiláló cigányprimás. Keleti Újság, 1937.05.17. 20.évf.
110.sz. 10.p.

Krutek: Szájtrombitával Somogyacsán. Somogyi Hírlap, 1998.01.27. 6.p.

Kukac halála. A Mai Nap, 1925.01.21. 3.p.

Kulini Károly: Boka Károly életrajza. Debreceni Közlöny, 1860.07.28.

L.: A cigányok hattyúdala. Keleti Újság, 1928.03.24. 11.évf. 68.sz. 4.p.

L.I.: Platinaszőke cigánylányok a cigánybálban. Az Est, 1934.03.06. 11.p.

Lakatos Lajos: Magyar zsidó cigányok. In: Bánóczy József (szerk.): Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve. Budapest, 1910. 198.p.

Lánykérés helyett megszöktette feleségét. Story, 2002.10.31. 5.évf. 44.sz. 18-19.p.

Letették a hegedűt a vén cigányok, a rajkók keresik a kenyeret. A Mai Nap, 1939.07.18. 161.sz. 2.p.

Lehoczky Tivadar: A munkácsi cigányok. Ethnographia, 1905.16.évf.146-150.p.

Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye monographiája II.kötet. hn. 1881. 262.p.

Lengyel Gabriella: A letenyei muzsikuscigányok. Zalai Tükör 1974 II.köt.25-41.p.

Mk: Kovalcsik Katalin (szerk.): Tanulmányok a cigányság helyzete és kultúrája köréből. BTK-IFA-MKM, Budapest, 1998. 115-136.p.

Lévai József: A cigány zenészek históriájából. Amaro Drom, 1. rész: 1991/4. 20-21.p., 2.rész: 1991/5 14-15.p., 3.rész: 1991/6. 22-23.p., 4.rész: 1991/7. 20-21.p., 5.rész: 1991/12. 22-23.p., 6.rész: 1991/13. 24-25.p.

Lévai József: A cigányok zenéjének históriájából. In: Kovács József (szerk.): Cigányoktól – cigányokról Kaposvár, 1989. 31-36.p.

Lévai József: A kaposvári cigányzenészek históriája 1-3. Somogyi Honismeret. 1.rész: 1996/ 2. 26-31.p., 2.rész: 1997/1.sz. 13-17.p., 3.rész: 1998/2. 35-38.p.

Ligeti Ernő: A legmagyarabb cigány. Keleti Újság, 1926.10.18. 236.sz. 2.p.

Liszt Ferenc: A czigányokról és a czigányzenéről Magyarországon. Heckenast, Pest, 1861. 328 p.
Hasonmás kiadás: Magyar Mercurius Kiadó, Budapest, 2004.

Lovas Gábor: Nándi zenész akar lenni. Romano Nyevipe, 1987. 1.évf. 1.sz. 2.p.

Lovass Sándor: Ferenc József és Tisza István primása, az öreg Magyar nem muzsikál többé a debreceni Bikában. Esti Kurír, 1927.01.19. 14.sz. 6.p.

Lovassy Andor: Válogatott cigánylegények II. Nagyvárad, 1923.05.26. 117.sz. 5.p.

Lovassy Andor: Válogatott cigánylegények III. Nagyvárad, 1923.05.27. 116.sz. 5.p.

Lőrincz Sándor: Ne szidjatok soha engem. Somogyi Hírlap, 1998.06.16.

M.H.: Czigány zenészek. Ország Tükre, 1865. 8.sz. 76-77.p.

Magyar cigányprímás és magyar táncosnő szerelmi drámája Amerikában. A Mai Nap, 1934.09.20. 213.sz. 2.p.

Magyar zenészek Amerikában. Nagyvárad, 1875.03.25. 69.sz. 3.p.

Majdán Béla: A cigányzene múltja és jövője. Nógrád Megyei Hírlap, 2000.10. 12. 2.p.

Major Ervin: A galántai cigányok. Magyar Zene, 1960. 1.évf. 3.sz. 243-248.p.

Mk: Major: Fejezetek a magyar zene történetéből. Budapest, 1967. 125-128.p.

Major Ervin: Bihari. Magyar Zenei Dolgozatok 2. 1928. 26 p.

Mk: Zenei Szemle 1928. 12.évf. 1.sz. 5-27.p.

Margittai: Fogyó nap Középkon. Magyar Nemzet, 2002.04.20. 24.p.

Máriássy Vanda: Az élő zene varázsának nincs párja. Amaro Drom, 1996. 6.évf. 3.sz. 30-31.p.

Mátrai Tibor: Úgy muzsikálj, hogy sírjon. Pest Megyei Hírlap, 1990.02.06.

Meghalt Kiszin Miklós. Csongrád Megyei Hírlap, 1989.06.19.

Meghalt Lakatos Sándor cigányprímás. Magyar Hírlap, 1994.05.25.

Meghalt Vajda Jancsi. Szegedi Napló, 1926.01.12.

Megmérgezte magát Fecske Lili, a tizenhat éves cigányprímásnő. Esti Kurír, 1935.07.14. 162.sz. 4.p.

Miben áll a cigánypárbaj? Új Nemzedék, 1942.07.29. 25.évf. 169.sz. 6.p.

Miskoltzy István: Szegedi casino igazgatóságának újíttása. Honművész, 1834. 07.24.p.

Munkában a zenei "kisinin". Józsefváros, 2004.10.06. 12.évf. 19.sz. 20.p.

Muzsikál a cigány. Temesvári Hírlap, 1915.01.27. 6.p.

N. Kósa Judit: A hazabotorkálás előzményei. Népszabadság, 2005.02.07. 12.p.

N.N.: Fátyol Károly zenebandája. Vasárnapi Újság, 1859. 6.évf. 31.sz. 366-368.p.

Nagy Gusztáv: Más kép a cigányzenészekről. Romano Nyevepe, 1989.04.25. 3.évf. 8.sz. 3.p.

Nagyváradai cigánymuzsikus és francia nevelő nő házassága. Szabadság, 1914. 02.01. 27.sz. 8.p.

Néző László: Az eltűnt zene nyomában. Amaro Drom, 2003. 13.évf. 10.sz. 3-5.p.

Nitrai prímások. In: Nitra arany könyve. hn. 60-63.p.

Ny.P.: A nótá újra csillogjon. Délmagyarország, 1998.04.04.

Ny.P.: Eltörnek a hegedűk... Délmagyarország, 1998.06.17.

Nyirő József: A vén cigány. Pesti Hírlap, 1937.09.08. 7.p.

P.Gy.: Egy cigány – egy király, reflexiók Lovassy Andor Válogatott cigánylegények című cikkére. Nagyvárad, 1923.07.10. 128.sz. 12.p.

Parcsami Gábor: Évbúcsúztató cigányzenével. Magyar Hírlap, 2004.12.14. 15.p.

Pásztor Árpád: Egy cigány, egy maharádsa. Pesti Napló, 1934.01.06. 4.sz. 39.p.

Pásztor Árpád: Grünbaum, a zsidócigány. Pesti Napló, 1934.04.01. 73.sz. 39-40.p.

Pásztor Bertalan: Kóczé Antal meghalt. Nagyvárad, 1926.10.10. 229.sz. 4.p.

Peti Kovács Antal: Tisztelt Szerkesztőség! Lungo Drom, 2000. 8.évf. 11.sz. 2.p.

Pilinyi Péter: Dankó Pista emléke. Józsefváros, 2003.12.05. 11.évf. 23.sz.

Pogonyi Lajos: Debussy csodálta Radics Bélát. Népszabadság, 2004.06.19. 12.p.

Pongrácz Zoltán: Népzeneészek könyve. Zeneműkiadó, Budapest, 1965. 117 p.

Por lepi a cigánykirály hegedűjét. A Mai Nap, 1934.04.21. 90.sz. 2.p.

Porkoláb István: A szentgáli cigányok. Magyarország, 1925.08.02. 172.sz. 28.p.

Prímásverseny Dankó emlékezetére. Délmagyarország, 1998.11.04.

Pucz Péter: A zene élteti a cigányprímást. Romafórum, 2004. 1.évf. 7.sz. 10.p.

Pusztuló cigányvilág. Délvidék, 1912.03.10. 3.évf. 10.sz. 1-2.p.

R.Gy.: Hiányzik a cigányzene. Dunántúli Napló, 1996.03.26. 8.p.

R.J.: Jobb búfelejtőt és finomabb játékot keveset hallottunk. Magyar Nemzet (melléklet), 1999.02.13.1.p.

R.L.: Bura Karcsi, Isten veled! A Mai Nap, 1934.06.02. 123.sz. 5.p.

Rab László: Vili és a XX. Század. Népszabadság, 2003.01.18. 22-23.p.

Rác Lajos A zene szárnyain Lungo Drom 2000. 8.évf.2.sz.11.p.

Rác Lajos: A muzsika hullámain. Előszó, 1989.08.16. 1.évf. 1.sz. 8.p.

Rác Lajos: Az üveg cimbalmos. Romano Nyevepe, 1988.06.21. II.évf. 12.sz. 6.p.

Rác Lajos: Hegedűvel a világ körül. Lungo Drom, 2000. 8.évf. 1.sz. 12.p.

Rác Lajos: Hűség és alázat. Kethano Drom, 1996. 4.évf. 4.sz. 36-37.p.

Rácz Lajos: Zenésportré. Lungo Drom, 1998. 6.évf. 4.sz. 16.p.

Rácz: A primás. Romano Nyeveipe, 1988.03.29. II.évf. 6.sz. 7.p.

Rajkó-infláció a Mátyás-téren. 8 Órai Újság, 1936.10.04. 2.p.

Ranner Gizella: A minőségi emberi élet a legfontosabb. Kethano Drom, 2000. 8.évf. 4.sz. 30-32.p.

Ratkó Lujza: A cigányzene szerepe a nyírségi falvakban. In: Bódi Zsuzsanna (szerk): Cigány néprajzi tanulmányok 11. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2002. 63-83.p.

Ravasz József: Csallóközi cimbalomverseny. Romano Nyeveipe, 1988.08.16. 2.évf. 16.sz. 7.p.

Roboz István: Egy olasz grófnő és a cigányprimás. In: Somogyvármegye Almanachja. Balatonfüred, 1911. 211-218.p.

Romano Rácz Sándor: A cigány zenész. Amaro Drom, 1996. 6.évf. 1.sz. 18-19.p.

Romano Rácz Sándor: Egy brácsás a Budapest Táncegyüttesből. Amaro Drom, 1996. 6.évf. 2.sz. 20.p.

Rudas Péter: Cigányzene feketemunkában. Népszabadság, 2001.07.20. 5.p.

Ruva: Híres primások. Romano Nyeveipe, 1987.06.02. I.évf. 11.sz. 8.p.

S.G.: Virtuózok a Restiben. Magyar Nemzet, 2001.03.10. 34.p.

S. Kállai Szilvia: Kiszolgáltatottak az egykor szolgáltató cigány zenészek. Világunk, 1999. 1.évf. 9.sz. 25-26.p.

Salamon Ferenc: Akik mindig a más kedvéért muzsikáltak. In: Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 84-88.p.

Sarkadi prímás-emléknap. Békés Megyei Nap, 1998.11.04.

Sárosi Bálint: A cigányzenekar múltja 1776-1903. Nap Kiadó, Budapest, 2004 477 p.

Sárosi Bálint: A hangszeres magyar népzene. Püski Kiadó, Budapest, 1996. 264p.

Sárosi Bálint: Cigányzene. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971. 247 p. 2. kiadás: Corvina Kiadó, Budapest, 1978. 286 p.

Sárosi Bálint: Cigányzenészek – "cigányzene". Társadalom és Honvédelem, 2004. 8.évf. 1-2.sz. 55-67.p.

Sárosi Bálint: Cigányzenészek, "cigányzene". In: Kemény István (szerk.): A magyarországi romák. Budapest Press Publica kiadó, 2000. 49-62.p.

Sárosi Bálint: Egy "többnyelvű" cigányzenekar Erdélyben. Magyar Zene, 1984. 25.évf. 3.sz. 236-244.p

Mk: Virágvölgyi Márta – Pávai István (szerk.): A magyar népi tánczene. Planétás Kiadó, Budapest, 2000. 351-362.p.

Sárosi Bálint: Étterem monográfia. Magyar Zene, 1966. 7.évf. 4.sz. 587-598.p.

Sárosi Bálint: Híradások az első cigánybandákról. Muzsika, 2000. 43.évf. 12.sz. 15-19.p.

Sárosi Bálint: Hivatásos és nem hivatásos népzeneészek. Zenetudományi Dolgozatok, 1980. 2.sz.75-83.p.

Sárosi Bálint: Magyar parasztok és cigányzenészek. Magyar Zene, 1. rész: 1972. 1.sz. 24-37.p., 2. rész: 1972. 2.sz. 144-163p.

Schram Ferenc: Falusi cigánybanda 1951-ben. Magyar Zene, 1963. 4.évf. 1.sz. 62-73.p.

Sebes Anna: Egy "jó ember"? Romano Nyeveipe, 1988.08.30. II.évf. 17.sz. 7.p.

Simon Cs. József: Egri fesztiválnytó a rajkókkal. Népszabadság, 2005.03.18. 21.p.

Somogyvári S. Gyula: Cigány zenészek az 1848/49-es szabadságharcban. Barátság, 1999.09.15. 6.évf. 4.sz. 2552-2554.p.

Somogyvári S. Gyula: Cigányzenészek az 1848/49-es szabadságharcban. Honismeret, 1998. 5.sz. 9-12.p.

Stefka István: Gyanta nélkül nem játszik a banda. Magyar Nemzet, 2004.01.05. 5.p.

Sulyok K.: Valahol sírhat utánam a cimbalom. 24 Óra, 1998.07.03.

Sz.: A muzsikus cigányok. Budapesti Hírlap, 1890.07.23. 201.sz. 4.p.

Sz.: Cigányok. Keleti Újság, 1934.09.24. 17.évf. 218.sz. 5.p.

Sz.: Nincs már cigányromantika. Keleti Újság, 1935.06.17.
2.p.

Sz.E.: Szabó Teri, Dejtár csalogánya. Nógrád Megyei Hírlap,
1998.08.08.

Sz.F.: A pesti cigánysor. Pesti Napló, 1912.10.13. 242.sz.
37.p.

Sz.J.: A cigányzenészek védelmében. Romano Nyeveipe,
1987.11.03. 1.évf. 22.sz. 8.p.

Sz.J.: Szerencsések vagyunk. Romano Nyeveipe, 1988.04.12.
II.évf. 7.sz. 3.p.

Sz.L.: Gaboráék újra a Karancsban játszanak. Nógrád,
1989.08.24.

Sz.L.: Meghalt egy öreg cigányprímás, aki Zola Emilnek,
Adynak, Krúdynam hegedült. Esti Kurír, 1943.12.10. 279.sz.
9.p.

Szakács Gábor: Úgy sír a hegedűm! Demokrata, 2001.04.19.
16.sz. 18-20.p.

Szécsi Magda: "Nekem nem volt gyermekkorom..." Lungo
Drom, 2003. 11.évf. 10.sz. 16-17.p.

Szegeden vetélkednek a hegedű virtuózai. Délmagyarország,
1998.11.26. Közölte még: Délvilág

Szegedi cigányzenészek Németországban. Délmagyarország,
1997.08.01.

Szegedi: Rákóczi nótája. Budapesti Hírlap, 1885.10.16.

Szentgyörgyi Ferenc: Százezer ember Radics Béla temetésén. Pesti Hírlap, 1930.02.25. 5.p.

Szepesi Attila: Aragóniai Beatrix királyné cigány muzsikusai. Magyar Nemzet, 2002.05.16. 24.p.

Szepesi József: Életritmusomban hordozom a szabadságot. Amaro Drom, 1992. II.évf. 12.sz. 14.p.

Szepesi József: Szerencsések. Amaro Drom, 1995. 5.évf. 9.sz. 21.p. Mk: Amaro Drom, 2000. 10.évf. 7.sz. 31.p.

Szepesi József: Talentum csellós nélkül. Romano Nyeveipe, 1988.06.21. II.évf. 12.sz. 4.p.

Szepesi József: Túl sok a cigány zenész/?. Amaro Drom, 1992. II.évf. 19.sz. 15.p.

Széplaki Kálmán: Eltemették Suha Balogh Kálmánt. Amaro Drom, 2000. 10.évf. 3.sz. 21.p.

Szikora András: Emlékezés Salamon Jánosra. Amaro Drom, 1992. II.évf. 7.sz. 18-19.p.

Szk.: A cigányprímás. Megyei Napló, 2005.01.29. 8.évf. 2.sz. 4.p.

Szoborállítás Abaújszántón. Együtt Egy Hazában, 2004. 1.évf. 2-3.sz. 19.p

Szuromi Rita: Muzsikusbér: tíz fillértől ötezerig. Heves Megyei Hírlap, 1998. 04.17. 1., 3.p.

Taar Ferenc: Híres debreceni cigányprímások. A szerző kiadása, Debrecen 1998. 99 p.

Tábori Kornél: Botrányos angol nyelvű könyv magyar úrinőkről és cigányokról. Pesti Napló, 1937.12.25. 293.sz. 71.p.

Takács Pál: Turáért emlékérem a cigány kultúra ápolásáért. Lungo Drom, 2002. 10.évf. 3.sz. 18.p.

Tál Gizella: Eltörött a hegedű? Jászkun Krónika, 1998.06.19.

Tar Zsuzsanna: Muszájbandák. Magyar Nemzet, 2001.07.28. 30.p.

Tari Lujza: A tágabb környezet. – A cigányzenés Debrecen. Magyar Zene, 1995. 36.évf. 2.sz. 154-170.p.

Tari Lujza: Egy közbjáték dallam. Magyar Zene, 1981. 21.évf. 3.sz. 285-302.p.

Tari Lujza: Hangszeres zene a magyar népi gyászszerzetartásban. Ethnographia, 1976. 87.évf. 1-2.sz. 133-159.p.

Tf: Három fekete hollónak hat szárnya. Tolnai Népújság, 1997.10.21.

Tóth József: Egy vén muzsikus. Fővárosi Lapok, 1873.06.05.

Tököly Gábor: Czinka Panna. In: Tököly Gábor: Ki kicsoda Rozsnyón? Méry Ratio Kiadó, Somorja, 1999. 69.p.

Törvénykezés. A cigányprimás halála. Temesvári Hírlap, 1906.04.18. 89.sz. 5.p.

Trencsényi Zoltán: Primás primissima. Népszabadság, 2004.12.16.12.p.

Tuza Tibor: "Eltörött a hegedűm..." Rominfo, 1999. 2.évf. 9-10.sz. 15.p.

Újlaki Ágnes: Királyt választottak a cigányzenészek. Szabad Föld, 1996.04.16. 11.p.

Ujvári Zoltán: Czinka Panna utóélete. In: Szamadó. Tanulmányok Paládi-Kovács Attila tiszteletére. Budapest, 2001. 587-595.p.

Ujváry Zoltán:Czinka Panna. Milleniumi Magazin, 1. rész: 1999. 1.sz. 8-10.p. 2.rész: 2000. 2.sz. 11-12.p.

Ungár Tamás: Aki játszva kereste a pénzt. Népszabadság, 1992.07.13. 8.p.

Urmánczy Nándor: Cigány-katé. Pesti Hírlap, 1935.08.17. 9.p.

V.G.P.: Szervezkednek a cigányzenészek. Pesti Riport, 1992.05.13.

Vajda Viktor: A cigány zene hanyatlásáról. Fővárosi Lapok, 1869. 233.sz 930-931.p.

Varga András: A fater tűzifával törlesztett a zenetanulásért. Tolnai Népszerűség, 1996.11.02. 4.p.

Varga Ilona: Becsületükre válik. – A szabadságharc cigány hősei. Világunk, 2004. 6.évf. 3-4.sz. 26-28.p.

Varsányi Péter: Vásárhelyi híres promenádon. Romano Nyevepe, 1988.01.21. II.évf. 1.sz. 2.p.

Volly István: Híres mezőkövesdi cigányzenészek. In: Sárközi Zoltán – Sándor István (szerk.): Mezőkövesd város

monográfiája. Mezőkövesd Városi Tanács V.B., Mezőkövesd, 1973. 765-767.p.

Zétényi Zoltán: Kisprimás a világhír küszöbén. Magyar Nemzet, 2002.08.06. 14.p.

Zsiga Alfonz: Külföldinek cigányzene kell és nem a hard rock. Phralipe, 1999. 10.évf. 2.sz. 20.p.

Vállalkozók

A vállalkozók a rendszerváltás után jelentek meg. Kállai Ernő pontos és tudományos leírást is ad erről a tevékenységről. Több esetben különböző pályázatokat is írtak ki számukra, ami arra mutat, hogy rendszerint nem a tőkeerős emberek fognak ebbe a tevékenységbe. Az ide válogatott írásokban csaknem kivétel nélkül folyamatosan dolgozó, nehezen talpon maradó emberekről lehet olvasni. Esetükben is működnek az előítéletek. Ha egy cigány szegény, akkor azért az, mert nem dolgozik. Ha a vállalkozásával boldogul, akkor feltételezik, hogy azt nem tisztességesen végzi.

Áj.: Vállalkozni akaró cigányok. Napló, 1998.07.15.

Aki saját sorsának kovácsa. Világunk, 2004. 6.évf. 2.sz. 14-15.p.

Andai György: Csodamasina. Népszabadság, 2001.11.06. 11.p.

Bálint György Lajos: Inkubátorház a roma kisebbségnek. Tolnai Népiújság, 1996.11.24.

Cserép Csaba: A panzió. Élet és Irodalom, 1998.05.29. 42.évf. 22.sz. 10.p.

Cz.G.: Kényszervállalkozó romák. Népszabadság, 2005.01.06. 8.p.

Doros Judit: Ahol hátrány a fülbevaló. Népszabadság, 2004.12.06. 11.p.

Halász Miklós: Szeretetsomagok a vagyomból. Magyar Nemzet, 1998.08.15. 13.p.

Hitelek roma vállalkozóknak. Népszabadság, 2004.10.26. 11.p.

Kállai Ernő: Magaura cigányok. Beszélő, 2001. 3.folyam, 9.évf. 2.sz. 66-74.p.

Kállai Ernő: Roma vállalkozók 1998-ban. In: Kemény István (szerk.): A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság. Budapest Osiris-MTA, 2000. 38-79.p.

Kállai Ernő: Roma vállalkozók 1998-ban. Beszélő, 1998. III. folyam 6.évf. 2.sz. 66-74.p.

Katona József: Légvárépítő vállalkozók. Somogyi Hírlap, 1998.07.17. 3.p.

Kiss Melinda Katalin: Újra pályázhatnak a roma vállalkozók. Népszabadság (melléklet), 2004.07.13. 4.p.

K.M.: Ismét pályázhatnak a roma vállalkozók. Népszabadság (melléklet), 2005.03.08. 1.p.

Koós Tamás: Pályázatok roma vállalkozóknak. Lungo Drom, 2004. 12.évf. 8.sz. 12.p.

Közölte még: Heves Megyei Hírlap, 2004.08.06., Somogyi Hírlap 2004.08.06. 3.p.

Krémer Balázs: Cigányutak a vállalkozások kalandos világában. Esély, 1995. 7.évf. 1.sz. 46-61p

Lelkesen pályáztak a roma vállalkozók a támogatásért. Magyar Hírlap, 2004. 06. 29.

L.Zs.: Kisebbségi vállalkozók. Kanizsa, 1999.10.14.9.p.

Nagy József: Rongyélet. 168 Óra, 2004.12.23. 16.évf. 51-52.sz. 16-19.p.

N.Z: Nem csodavárás: vállalkozói központ. Heves Megyei Hírlap, 1998.02.26.

Padányi Anna: Vállalkozó emberek. Pest Megyei Hírlap, 1970.06.07. 3.p.

Rác: A cimbalomverőtől – a fakanálig. Kethano Drom, 1995. III.évf. 4.sz. 44-45.p.

Rác Lajos: A sufnitől a palotáig. Cigány Hírlap, 1998.01-02. 3.évf. 5.sz. 12-13.p.

R.M.: Nem csak cigány gyerekek támogatója. Napi Magyarország, 1999.05.12. 4.p.

Rénes: Cigány vállalkozói központ nyílt. Heves Megyei Nap, 1998.02.26.

Roma vállalkozások. Népszava, 1994.07.27.

Tar: Felmérés a roma vállalkozásokról. Magyar Nemzet, 2001.05.14. 5.p.

Ungár Tamás: Pertli. Népszabadság, 2004.11.26. 9.p.

Vállalkozó lettem. Együtt Egy Hazában, 2004.04-05. 1.évf. 2-3.sz.

Vállalkozói képzés romáknak. Magyar Hírlap, 1995.02.27.

Közhasznú munkások

A rendszerváltozás után a cigány emberek nagy tömegei váltak munkanélkülivé. Iskolázatlanságuk és az ezzel összefüggő képzetlenségük, valamint a rejtettebb vagy nyíltabb diszkrimináció miatt számosan maradtak munka nélkül. Napjainkra megjelent a második munkanélküli generáció is.

A különböző programok a megélhetési gondokon igyekeznek segíteni. Gyakran ez valamiféle képzéssel, majd egy ideig tartó munkavégzéssel jár. Előfordul, hogy a képzésen részt vevő munkanélküli ember a végén talál valamiféle állandó jövedelmet biztosító állást.

Ezek a programok vagy egy átmenetet jelentenek a visszailleszkedéshez, vagy legalább azt biztosítják, hogy a személy ne essen ki a valamiféle ellátásban részesülők köréből.

A roma lakosság még az átmeneti közhasznú..... Amaro Drom, 2004. 14-15.évf. 12-1.sz. 16.p.

B.M. (Berta Mária): Egyetlen foglalkoztatási lehetőség. Dunántúli Napló (Mo-hács), 2003.03.05. 1.p.

B.M.: Munkát adnak a romáknak. Somogyi Hírlap, 2001.07.05. 14.p.

B.M.L: Mától dolgozhatnak. Dunántúli Napló, 2000.09.12. 4.p.

B. Tóth Gyula: Sok bába között sem vészett el a gyerek, Lungo Drom, 1999. 7.évf. 8-9.sz. 25-26.p.

Bíró Mária: Bízna a közösségben, gyerekeik szebb jövőjében. Somogyi Hírlap, 2002.10.18. 7.p.

Bondor Géza: Közcélú munkások a Szigetvári Cigány Kisebbségi Önkormányzat szervezésével. Szigetvár és Vidéke, 2000.10.15. 6.p.

D.I.: Mókuserékben a cigány önkormányzatok. Magyar Hírlap, 1996.04.16. 6.p.

De.: Városunkért a romák is dolgoznak. Új Néplap, 1998.01.08.

Dombrowszki Ádám: Átmeneti megoldás. Hajdú-Bihari Napló, 1987.08.29. 5.p.

Egyeseknek nehéz a felfogásuk. Új Néplap, 1998.10.14.

Ékes László: Segély kell, nem munka? Tolnai Népújság, 1993.04.17. 3.p.

F.M.: Teljes foglalkoztatottság – fél haszon? Romano Nyevipe, 1987.10.20. I.évf. 21.sz. 5.p.

Gor: A köz hasznára vannak-e a közhasznúak? Heves Megyei Nap, 1998.06.30. 1., 3.p.

Gönczi Lajos: Keresik a boldogulást lehetőségeit Tószegen is. Lungo Drom, 1996. 4.évf. 2.sz. 17.p.

H. Budai: Nem kellene a közhasznúak. Heves Megyei Hírlap, 1998.07.01. 1., 2.p.

Harsányi: Hóhányók Mikében. Somogyi Hírlap, 1996.02.08.
4.p.

Hiányzik az országos program. Déli Hírlap, 1998.01.08.

J.Á.: Nem akarnak "leírható" réteg lenni. Heves Megyei Hírlap, 1998.10.10.

Közhasznú munkások.Tolna Megyei Népújság, 2000.07.01.
4.p.

Krutek József: Karbantartók lesznek a romák. Somogyi Hírlap,
2003.09.16. 4.p.

M.A.: Fedezék nélkül. Romano Nyevepe, 1987.11.17. 1.évf.
23.sz. 3.p.

Melegednek az ozorai szeméttelep őrzői. Blikk, 1999.02.10.
3.p.

N.L.: A cigánytelep mindenesei. Somogyi Hírlap, 1999.03.26.
8.p.

N.L.: Javulóban a közhasznúak. Dunántúli Napló (Komló),
2001.04.23. 1.p.

N.L.: Partnerkereső romák. Somogyi Hírlap, 1999.10.12. 3.p.

N.L.: Szaktanácsadó romáknak. Somogyi Hírlap, 2000.02.18.
6.p.

Nagy László: Munkára fognák a cigányságot. Somogyi Hírlap,
1998.04.03. 6.p.

Németh: Cigányok az árokparton. Somogyi Hírlap,
1998.10.08. 7.p.

Ozorai pályázatok. Tolnai Népújság, 1998.06.17. 3.p.

Paprikás krumplis karácsony. Új Néplap, 1998.01.05.

Siroki Sándor: Ha kinkeservesen is, de élni kell. Amaro Drom, 1996. 6.évf. 8.sz. 22.p.

Sz.K.: Közhasznúak vágják a nádat. Somogyi Hírlap, 2001.02.07. 14.p.

Sz.R.: Akár a tüzelőt is felvágják. Heves Megyei Hírlap, 2005.01.04.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében..... Amaro Drom, 2003-2004. 13-14.évf. 12-1.sz. 10.p.

Támogatás munka nélküli cigányoknak. Magyar Hírlap, 1993.12.07.

Tolnai: Foglalkoztatási program romáknak. Lungo Drom, 1997. 5.évf. 1.sz. 18.p.

Tóth Ferenc: Kisebbség. Tolnai Népújság, 1997.06.03.

Hulladékgyűjtés

Az igény jelentkezésekor, hogy szükség van az újrahasznosítható anyagok összeszedésére, rögtön megtaláljuk azokat a cigány embereket, akik ezt az igényt felismerve gyűjtötték a rongyot, bőrt, tollat, stb. Természetesen itt is igyekeztek saját mozgásterüket növelni. Ez mutatkozott meg abban, hogy soha nem pénzt ajánlottak a hulladékért, hanem különböző kiárításokkor összevásárolt árukra cserélték a háztartásokban összegyűlt, ott hulladéknak számító anyagokat.

A későbbiek során a gyűjtést kiterjesztették mindenre, amit csak megvettek tőlük. Gyűjtenek állatokat is (csiga, hörcsög). A szinto cigányok a fémműves szaktudásuk használhatatlanná válása után főként különböző növények gyűjtésével foglalkoznak.

Külön is ki kell emelni a fémek gyűjtését. Ma már egyre gyakoribb látvány a falukat, városokat kiskocsikkal járó emberek, akik a különböző fémhulladékokat szedik össze. Általános lett Ózd környékén a meddőhányók átvizsgálása is a még használható anyagok után. Ezek a fémgyűjtők viszont a médiában főként akkor jelennek meg, ha vagy bűncselekmény elkövetése révén jutnak a megélhetésüket biztosító anyagokhoz, vagy pedig súlyos természetkárosítást, vagy egészségre ártalmas környezetszennyezést okoz ez a tevékenység.

Ugyancsak külön csoport tevékenységévé vált a külföldi lomtalánítási akciók esetén a kidobásra ítélt tárgyak összeszedése, és itthoni értékesítése.

A. Szabó Imre: Élet a meddőhányón. Lungo Drom, 1995. 3-4. sz. 12-15.p.

Akkumulátorokat gyűjtöttek. Népszabadság, 1997.04.25. 23.p.

B.T.: Generációk spediteren. Somogyi Hírlap, 1998.04.06. 11.p.

Bercsi János: Szabad élet – szemét világ. Magyar Hírlap, 1993.01.07. 8.p.

Czene Gábor: Fogdával büntetett kukázás. Népszabadság, 2000.02.10. 1., 21.p.

Cseri Péter: Kacatimport. Népszabadság, 2001.04.14. 32.p.

Dárdai Zsuzsa: Gyűjtögetők. Romano Nyevepe, 1988.11.08. II.évf. 22.sz. 4.p.

Egy halálos ólommérgezés utóhatásai. Új Néplap, 1995.06.22.

Életével fizetett a kábeltolvaj. Népszava, 1996.02.12. 16.p.

Gottschalk: Befejeződött a környezeti kár-elhárítás. Heves Megyei Nap 1997.08.11. 1.,3.p.

Gottschalk: Talajcsere után, veszélyérzet nélkül. Heves Megyei Nap, 1997.08.05. 1.,3.p.

H. Budai Sándor: Már negyvenmillióba került az ólomszennyezés. Heves Megyei Hírlap, 1997.08.05. 1.,3.p.

Hovanyecz László: Portyázó magyarok. Élet és Irodalom, 1992.03.27. 16.p.

Kocsik László: A tolvajoktól nemcsak a gyárban félnek. Maholnap, 1995.04.14. VI. évf. 6. sz.

Kocsik László: Drámai helyzet a gyárban. Maholnap, 1995.04.07. VI.évf. 7.sz. 1-2.p.

Lakatos Elza: A cégszerűen üzött jósdától az akkumulátorbontásig. Phralipe, 1999. 10.évf. 2.sz. 23-24.p.

Marnitz István: Lopják a fémeket /is/. Magyar Hírlap, 1996.02.09. 1.,6.p.

Márton Ferenc: Terítéken a közrend és a közbiztonság. Vasas, 1995.05.12. 1.p.

Márton Ferenc: Ülészett a helyi parlament. Vasas, 1995.04.28. 2.p.

Matúz Gábor: A hulladék uralkodó elitje. Demokrata, 1997. 27.sz. 40-42.p.

Nagy József: Rongyélet. 168 Óra, 2004.12.23. 16.évf. 51-52.sz. 16-19.p.

Nikolics Zsolt: Hulladékgyűjtő tanfolyam Fejér megyében. Lungo Drom, 2004. 12.évf. 11-12.sz. 2.p.

Ólommérgezés: felmentő ítélet. Népszabadság, 1997.03.17.

Pekarek János: Lomisok Devecserben. Népszabadság, 2003.09.26. 10.p.

Réz Kata: Asszonyok mély vízben. Napi Magyarország, 1999.07.03. 28.p.

Romhányi Tamás: Oroszlányi gyűjtögetők. Népszabadság, 2002.03.23. 28-29.p.

Sárközi: Ólmosan. Mai Nap, 1995.07.06.

Scipiades Erzsébet: A lomok ura. Magyar Hírlap, 1998.03.07. 8.p.

Szuromi: Tiszta föld a Dankó telepre. Heves Megyei Hírlap, 1997.08.16.

Tóth Ákos: Fehérvári guberálók tragédiája. Népszabadság, 1996.11.18. 8.p.

W.V.: Ebből tartják el a családot. Zalai Hírlap, 2004.10.15. 4.p.

Gyógynövény-, állat-gyűjtés

Bemutatkozik a barcsi székhelyű ROMARKET Szövetkezet.
Roma Hírmondó, in., 9. sz. 1.p.

Bencsik János: Székfűszedő cigányok eszközei. Kézirat
Ohatpusztakócs, 1980.05.23. Erkel Ferenc Múzeum C-
91/1980 jelzeten

Benedek István Gábor: Viduj cigány. Népszabadság
(melléklet), 2003.12.06. 9.p.

Boldogulni próbálnak a romák. Somogyi Hírlap, 2004.01.09.
6.p.

Büki Erzsébet: Hogy az ősi cigány mesterség, a
gyógynövénygyűjtés megmaradjon. Lungo Drom, 1997. 5.évf.
7-8.sz. 26.p.

Csetéből pénz, kenyérre. Somogyi Hírlap, 1999.08.12. 6.p.

Csipkebogyógyűjtő-kampány Pusztaradvány környékén. Déli
Hírlap, 1995. 07. 10.

Csuti János: Gyógynövényező romák. Dunántúli Napló,
2000.01.10. 5.p.

F.K. (Farkas Kálmán): Miről nevezetes Nyírlugos? Lungo
Drom, 2000. 8.évf. 9.sz. 11.p.

Fk. (Farkas Kálmán): Fűben-fában orvosság. Lungo Drom, 2000. 8.évf. 11.sz. 17.p.

Hamath Anita – Takács Zoltán – Szakály Andrea: Gyógynövényben a romák reménye. Somogyi Hírlap, 2002.07.13. 7.p.

Lukács Ilona: Gyógyír a munkanélküliségre. Lungo Drom, 2002. 10.évf. 10.sz. 22.p.

Nagy Gusztáv: Csigaszedők. Romano Nyeveipe, 1988.05.24. II.évf. 10.sz. 8.p.

Nagy László: Az ország első cigányszövetkezete. Somogyi Hírlap, 2001.07.04. 1.p.

Nemes Gábor: Exportra gyűjtenek a romák. Somogyi Hírlap, 2001.01.13. 1.p.

Pá.: Fehér mályva helyett évelő sóvirág. Tolnai Népújság, 2004.06.11. 5.p.

Pál: Fehér mályvát termesztő romák. Tolnai Népújság, 2003.12.30. 4.p.

Szécsi Magda: "Hóvirág, gomba, csiga, meg amit a jó isten ad...". Lungo Drom, 2004. 12.évf. 3-4.sz. 27.p.

Takács: Csigafarmot terveznek. Somogyi Hírlap, 1999.11.17.
6.p.

Ungár Tamás: Határszálen ne gyűjts csigát! Népszabadság,
1993.05.05. 11.p.

Várnai: Ruhák hársfavirágból. Somogyi Hírlap, 1998.07.01.
8.p.

Weininger Andrea: Csalángyűjtögetők. Romano Nyevepe,
1989.04.25. 3.évf. 8.sz. 8.p.

Ritkább foglalkozások

Hangszerkészítő, -javító

Bm.: Mindennap történnek csodák. Komárom-Esztergom Megyei Hírlap, 1998.07.09.

Diósi Ágnes: Nagy titkok tudója. Amaro Drom, 2001. 11.évf. 12.sz. 29.p.

Gáspár István Gábor: A hegedűkészítő. Romano Nyevepe, 1988.01.21. II.évf. 1.sz. 7.p.

Hangszerek és készítőik. Roma Magazin, 1993. 1.évf. 3.sz. 5.p., 2.rész. 1993. 1.évf. 4-5.sz. 28-29.p.

Hangszerkereskedő és ószeres cigány háborúsága Mikes Kelemen hegedűje miatt. Az Est, 1938.07.14. 136.sz. 13.p.

Kovalcsik Katalin: Népi hárfák Magyarországon – két hangszerkészítő mester. Zenetudományi Dolgozatok. 1980. 115-130.p.

R.G. (Ranner Gizella: Templomok és orgonák szolgálatában egy életen át. Kethano Drom, 2003. 11.évf. 1.sz. 25.p.

Rác Lajos: A fa szerelmese. Lungo Drom, 1999. 7.évf. 10.sz. 10.p.

Saulus: Hegedűmaffia Magyarországon. Előszó, 1989.09.25. 1.évf. 3.sz. 10-11.p.

Mk: Phralipe, 1991/2. 2.évf. 2.sz. 16-17.p.

Jóslás

A "vraconsara" és famulusza. Bácsmegyei Napló, 1924.08.29. 4.p.

A jósnő. Hazánk s a Külföld, 1872. 48.sz. 385.p.

Bielinski, Sonia: A cigánykártya. Lárky Bt., Budapest, 1998. 104 p.

Cigányasszony-boszorkány hipnotizált és évekig hatalmában tartott egy kúnsági falut. Az Est, 1930.10.24. 12.p.

Dal: Jóskártyák – kártyajóslások. Roma Magazin, 1. rész: 1993. 1.évf. 2.sz. 26-27.p., 2. rész: 1.évf. 3.sz. 21.p., 3.rész: 1.évf. 4-5.sz. 48.p.

Egy híres jós- és gyógyítónő. Vas Népe, 2004.06.23. 49.évf. 145.sz.

Egy úriasszony és egy cigánybanda. Aradi Közlöny, 1906.03.10. 59.sz. 8.p.

Erdős Kamill: A Nógrád megyei "kárpáti" magyar cigány varázslás. Kézirat. Gyula, in. Ethnológiai Adattár 9902. jelzetten.

Erdős Kamill: Néhány magyarországi oláh cigány jellegzetesség. Kézirat. Gyula, 1957. Ethnológiai Adattár 9906. jelzetten.

Mk: Vekerdi József (szerk.): Erdős Kamill cigánytanulmányai. Békés Megyei Tanács V.B. Cigányügyi Koordinációs Bizottsága és a gyulai Erkel Ferenc Múzeum, Békéscsaba 1989. 179-186.p.

Ferenczy József: Hypothesisch a babonák és hasonlók indokairól. Budapest, 1877. 19 p.

Forgács György: Kártyajóslások. Új Nap Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1990. 111 p.

Gy.Sergő Erzsébet: Kártyavetés, megélhetés, életsorsok. Kézirat. Sztálinváros, 1956. 6 p. Ethnológiai Adattár 6097. jelzeten, Cigány Dokumentációs Tár: 22-89. jelzeten

Gy.Sergő Erzsébet: Kártyavetés. Kézirat. Sztálinváros, 1956. 2 p. Ethnológiai Adattár 6098. jelzeten, Cigány Dokumentációs Tár 23-89. jelzeten

Gy.Sergő Erzsébet: özv. Mihajlovics Miláné kártyavetése. Kézirat. hn, 1956. 6p. Ethnológiai Adattár 6097. jelzeten

Hagymási Sándor: Hagyományos cigány foglalkozások Túrkevéen. Honismeret, 1985. 13.évf. 3.sz. 41-47.p.

Herrmann Antal: Mikor lesz vége a háborúnak? Az Újság, 1915.02.13. 3-6.p.

Hipnotizáló cigányasszony karmai között vergődött egy magyar falu. Pesti Napló, 1931.05.23.

Hutterer Miklós – Mészáros György: Zur Fachsprache der zigenuerschen Wahrsager in Ungarn. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, MTA. 1972. 3-4.sz. 317-348.p.

Jövendőmondó cigányasszony. Budapest, 1888.10.08.273.sz. 1.p.

Kácsor Zsolt: Három gyertya ég, el ne aludjék. Népszabadság, 2000.11.20. 8.p.

Kétévi börtönre ítélték Szolnokon a kunhegyesi delejes cigányasszonyt. Magyarország, 1932.02.06. 4.p.

K-i: Czigányasszonyok. In: Nagy Miklós (szerk.): Magyarország képekben. Pest, 1870. 381-384.p.

Kisberk Szabolcs: Százasé' egy csomag. Magyar Nemzet, 2004.04.28.

Lakatos Elza: A cégszerűen üzött jósdától az akkumulátorbontásig. Phralipe, 1999. 10.évf. 2.sz. 23-24.p.

Nagy Pál: Cigány boszorkányok. Amaro Drom, 2000. 10.évf. 9.sz. 15-16.p.

Petschauer Attila: "Sázs évig fog élni és egy fogá les ha meghál". Az Est, 1939.04.07. 11.p.

R.R.: Debreceni cigánysoron nagy a sírás-rívás. Függetlenség, 1939.06.18. 137.sz. 7.p.

S.Kállai Szilvia: Az álmok és a kártya ismerője: Horváth Julcsi, a jósnő. Világunk, 2003. 5.évf. 7-8.sz. 54-55.p.

Scipiades Erzsébet: A milleniumi ökör. Magyar Hírlap, 2000.09.11. 6.p.

Scipiades Erzsébet: Erdei boldogság. Népszabadság, 1997.04.16. 11.p.

Szűjjártó Gabriella: Szerelmet és átkot vetett a cigánykártya. Szabad Föld, 2004.10.22. 60.évf. 43.sz. 10.p.

Szuhay Péter: A kártyajóslás profanizálódása. Mozgó Világ, 1991. 17.évf. 7.sz. 52-61.p.

Mk: Amaro Drom, 1995. 5.évf. 9.sz. 24-25.p.

Szuhay Péter: Kártyajóslás. Ethnographia, 1976. 87.évf. 3.sz. 402-410.p.

Tibori Szabó Zoltán: Foghat a cigány lány átka? Népszabadság, 2003.08.05. 7.p.

Vasvári Zoltán: A kártya a cigányság életében. In: Barna Gábor (szerk.): Cigány Néprajzi Tanulmányok 1. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1993. 174-185.p.

Mutatványos

Fónai: Körhintáért házat. Somogyi Hírlap, 1999.04.24. 5.p.

Kovácsy Tibor: Sióréti Gábor vurstli-képeihez. Amaro Drom, 2002. 12.évf. 1.sz. 31.p.

Leskó László: Búcsúsok. Napjaink, 1975. 14.évf. 3.sz. 5.p.

Szécsi Magda: Isten küldte cirkusz. Amaro Drom, 1993. 3.évf. 8.sz. 22-23.p.

Szepesi: Mutatványosok. Amaro Drom, 1994. 4.évf. 11.sz. 11.p.

Szuhay Péter: „Ez egy eredeti cigány élet”. Beszélő, 2003. 5.sz. 90-98.p.

Meszelőkészítő

Bellon Tibor: A nagykunság. Élet és Tudomány, 1980. 3.sz. 72-75.p.

Bors Lajos: A cigányok munkájára szükség volt. In: Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 66-71.p.

Dankó Imre: A túrkevei tippanmeszelő. Néprajzi Közlemények, 1956. 1.évf. 1-4.sz. 222-235.p.

István Lajos: A korondi cigány mesterségekről. In: Demeter Zayzon Mária (szerk.): Egy igaz történet, részletekben. Budapest Kőbányai Önkormányzat, 1994. 78-84.p.

Képek a hazai népeletből XXI. In.: Nagy Miklós (szerk.): Magyarország képekben. Pest, 1870. 382.p.

K-i.: Czigányasszonyok. In: Nagy Miklós (szerk.): Magyarország képekben. Pest, 1870. 381-384.p.

Meszelőkötő cigánynők. Vasárnapi Újság, 1862. 25.sz. 294.p.

Koldus

Dési András: Párizsból eltűntek a jobbára roma kéregetők. Népszabadság, 2002.07.26. 2.p.

Dimény Julianna: A koldusnak is van főnöke. Népszava, 1996.06.26. 13.p.

Hagymási Sándor: Hagyományos cigány foglalkozások Túrkevéen. Honismeret, 1985. 13.évf. 3.sz. 41-47.p.

ifj.Boros Mátyás: A lelkiismeret fillérei. Kethano Drom, 2004. 12.évf. 1.sz. 9.p.

Lilla: Kitől félnek? Cigány Hírlap, 1997. 07. 3.évf. 1.sz. 11.p.

Tibori Szabó Zoltán: Európai lett a koldusmaffia is. Népszabadság, 2002.07.26. 1., 2.p.

Bányász

Bencsik István: A "jószerencse" nem elég. Romano Nyeveipe, 1987.09.08. I.évf. 18.sz. 1.p.

Ladányi András: "Összetartó emberek a bányászok". Lungo Drom, 2004. 12.évf. 10.sz. 14-15.p.

Ungár Tamás: Bányászhalál. Népszabadság, 1999.08.07. 25.p.

Aranymosó

Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 4-5. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1996. 460 p.

Lukács Béla: Aranymosó cigányok. Vasárnapi Újság, 1870 2.sz. 17.p.

N. László Endre: A dunai aranymosás. Aranymosó cigányok a Kárpát medencében. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002. 385 p.

N. László Endre: Aranymosó cigányaink. Honismeret, 1998. 5.sz. 64-68.p.

N. László Endre: Aranymosó cigányok a Kárpát-medencében. Nap Alapítvány, Dunaharaszti, 2000. 104 p.

N. László Endre: Aranymosó cigányok. Kethano Drom, 1999. 7.évf. 4.sz. 10-13.p.

Zsupos Zoltán: Az erdélyi aranymosó cigányok 1783-as összeírása. Néprajzi Értesítő, 1988. LXVII-LXX. 129-193.p.

Zsupos Zoltán: Az erdélyi aranymosó cigányok kérdéséhez. In: Ethnographica et Folkloristica Carpathica. Debrecen, 1988. 325-332.p.

Zsupos Zoltán: Az erdélyi sátoros taxás és aranymosó fiskális cigányok a 18. században. In: Bódi Zsuzsanna (szerk.): Cigány néprajzi tanulmányok 4-5. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1996. 5-460.p.

Ápolónő

Korompai Erzsi: Szolgálat fehérben. Romano Nyevepe, 1987.09.08. I.évf. 18.sz. 8.p.

Lukács Ilona: "Az Isten is arra teremtett, hogy segítsék másokon". Lungo Drom, 2001. 9.évf. 8.sz. 10.p.

Petrovics Erzsébet: Angi nővér boncmester lesz. Barátság, 2005.02.15. 12.évf. 1.sz. 4540.p.

Szécsi Magda: "Szeretem a munkámat". Lungo Drom, 2001. 9.évf. 10.sz. 12.p.

Uzsorás

A szlovákiai Turna nad Bodvo... Amaro Drom, 2004. 14.évf. 2.sz. 18.p.

B.K.: Adósságtörlesztés kézigránáttal? Dunántúli Napló, 2003.07.07. 7.p.

Czene Gábor: Öt szakmával sincs állás. Népszabadság, 2005.02.09. 9.p.

Hajba Ferenc: Kőlcson, pincérbrifkóból. Népszabadság, 2004.08.28. 9.p.

Harkály Elemér: Néprajz helyett oknyomozás. Kapu, 2004.17.évf. 5.sz. 42-43.p.

Lakatos Elza: Az esztergomi vízügy a cigánysorról. Élet és Irodalom, 2004.08.27. 48.évf. 35.sz. 6.p.

Miklósi Gábor: Az örvény törvénye. Magyar Narancs, 2005.02.24. 17.évf. 8.sz. 14-15.p.

Molnár Norbert: Romák a pozsonyi kormányhivatalnál. Magyar Hírlap, 2003.09.24. 6.p.

Sárközi Judit: Erdőtelek: kölcsön uzsorakamatra. Népszabadság, 2004.03.06. 6.p.

Ungár Tamás: Ignác úr és az adósok. Népszabadság, 2003.07.08. 8.p.

Ungár Tamás: Uzsorakölcsön és nyomorúság. Népszabadság, 2002.01.26. 7.p.

Váradai Béla: A nyomornak ára van. Amaro Drom, 2004. 14.évf. 9.sz. 10.p.

Werner Krisztina: Éhes romák uzsorára. Kisalföld, 2004.03.09. 4.p.

Prostitúció

Czibi Gyula: Ördögi kör. Amaro Drom, 1993. 3.évf. 11.sz. 7.p.

Lengyel Nagy Anna: Te prosti vagy, nem iskolás! Népszabadság, 1997.10.07. 8.p.

Rab Imre: Blanka. Lungo Drom, 1996. 5.évf. 1.sz. 19.p.

T. Zselensky Péter: A vállalkozó. Phralipe,1993. 4.évf. 7.sz. 23-24.p.

Egyéb ritka foglalkozások

Farkas Pál: A sírköves. Romano Nyeveipe, 1988.07.19. II.évf. 14.sz. 8.p.

Fábos Erika: Szerencsés fazekas Nemesvidon. Somogyi Hírlap, 1998.03.23. 6.p.

Hell István: Bata, a kunszentmártoni gyöpmester. Amaro Drom, 1994. 4.évf. 12.sz. 11-13.p.

Herman Ottó: A cigányhalász. In: Herman Ottó: A magyar halászat könyve. Franklin Kiadó, Budapest, 1887. 527-529.p.

Horváth Dezső: Figyeljünk a figurára. Élet és Irodalom, 1976.11.24. 16.p. (Épületbontó)

Igó Sára: Boca bácsi, az ezeremester. Lungo Drom, 2002. 10.évf. 1.sz. 18.p.

Kovács Ferenc: Megnyert versenytárgyalás – veszített ügy?
Romano Nyevepe, 1988.02.02. II.évf. 2.sz. 2.p. (Épületbontó)

Papp Dénes: Taktaközi kiválasztottak. Népszabadság,
2004.08.23. 10.p. (Ökológiai szakmunkás)

Szilágyi Miklós: Halászati adalékok a debreceni cigányoktól.
Múzeumi Kurír, 1973. 11.sz. 39–41. p.